

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Освітня програма:

Соціальна робота. Практична психологія

Спеціальність: 231 Соціальна робота

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**«ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З
ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
В ПЕРІОД ЛІТНІХ ВАКАЦІЙ»**

студентки Тарасенко Оксани Іванівни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи

Останіна Ніна Степанівна

Рецензенти:

1. Конончук А.І., канд. пед. наук, доцент, доцент
кафедри соціальної педагогіки і соціальної
роботи Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

2. Чуйко О.В., д-р психол. наук, професор, зав.
кафедри соціальної реабілітації та соціальної
педагогіки КНУ імені Тараса Шевченка

Допущено до захисту

Завідувач кафедри професор

Криловець М.Г. _____ «__» _____ 2019 р.

Ніжин – 2019

Анотація

У проведеному дослідженні висвітлюється проблема девіантної поведінки учнівської молоді яка є на сьогодні також актуальною і в країнах світу.

Зазначено, що період становлення особистості підлітка характеризується складними змінами, на підставі яких даний період називають важким.

Розкриті причини появи девіантної поведінки учнівської молоді та особливості соціально-профілактичної роботи з подолання проблем девіацій у підлітків. Розроблено та впроваджено нову форму соціально-профілактичної роботи з дітьми (велотур) в умовах літнього відпочинку.

Ключові слова: девіації, девіантна поведінка, , соціальна профілактика, соціально-педагогічна робота, літній табір відпочинку та оздоровлення, літні вакації, учнівська молодь, велотур.

ANNOTATION

The study highlights the problem of deviant behavior of student youth, which is also relevant today in the countries of the world.

It is noted that the period of becoming a teenager is characterized by complex changes, on the basis of which this period is called difficult .

The causes of deviant behavior of student youth and peculiarities of social and prophylactic work on overcoming problems of deviance in adolescents are revealed. Developed and implemented a new form of social and preventive work with children (cycling) during summer holidays.

Key words: deviations, deviant behavior,, social prevention, social and pedagogical work, summer camp of rest and health improvement, summer vacations, student youth, cycle tour.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ	7
1.1. Теорії девіацій: науковий підхід.....	7
1.2. Причини девіантної поведінки	14
1.3. Теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики адекватної поведінки учнівської молоді.	24
ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ	31
РОЗДІЛ II. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА В ЛІТНІХ ТАБОРАХ .	33
2.1. Теоретичні засади організації соціально-профілактичної роботи в літніх таборах.....	33
2.2. Нормативно-правове забезпечення діяльності соціально -педагогічних закладів у літній період.	40
ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ.....	46
РОЗДІЛ III. ВЕЛОТУР ЯК ОДИН ІЗ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	48
3.1. Формування здорового способу життя в умовах літнього табору.....	48
ВИСНОВКИ ДО III РОЗДІЛУ	59
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що процес соціалізації підлітка постійно супроводжується необхідністю вибору однієї з альтернатив поведінки, різноманітними реакціями у взаємодії з окремими людьми та соціумом. При цьому стрімкими темпами відбувається заповнення соціального простору девіантними цінностями, порушення або ігнорування більшою частиною населення, зокрема підлітків, існуючих норм права та моралі.

Сьогодні, однією з проблем, яка є актуальною не тільки для України, але і для всіх країн світу, проблем, яка потребує попередження та її подолання – це деліквентна поведінка підлітків. Відповідно до відомостей міжнародних організацій, кількість юнаків, які вчиняють правопорушення, швидко та невпинно зростає.

Період становлення особистості підлітка характеризується складними змінами, на підставі яких даний період називають критичним, важким та перехідним. Відбувається перехід від дитинства до юнацтва, від «незрілості» до, так званої зрілості у фізичному, моральному, розумовому, соціальному та духовному аспекті.

Проблема девіантної поведінки підлітків – одна з актуальних соціально-педагогічних проблем сьогодення. Деструктивні процеси, що торкнулися різних суспільних сфер, призвели до зростання злочинності не тільки серед дорослого населення, а й серед молоді. За даними статистики, більше 50% правопорушень скоюються неповнолітніми (школярами).

Девіантна поведінка, яка трактується як зневага до загальноприйнятих норм соціальної взаємодії, набуває в даний час масовий характер. Дана проблема актуальна для широкого кола фахівців, так чи інакше пов'язаних із роботою з молоддю, а саме соціальних психологів, педагогів, медиків, працівників правоохоронних органів. Динаміка розвитку характеру соціальної взаємодії, стрімке поширення нових форм комунікації за

допомогою соціальних мереж, численних онлайн-сервісів вимагає нового розуміння норми поведінки та, як наслідок, розуміння відхилення від норми (девіації).

Проблема девіантної поведінки має свою історію наукового аналізу. З цієї тематики опубліковано значну кількість праць сучасних науковців, як вітчизняних та закордонних, таких як: С. Бадмаєва, В. Бачинін, А. Бучак, Н. Буянова, Я. Гилянський, Г. Данхем, Т. Донських, Е. Дюркгейм, К. Еріксон, О. Змановську, Ж. Іванова, Ю. Клейберг, Р. Кловард, В. Кондрашенка, Б. Крег, І. Лановенко, Е. Лемер, А. Ліска, П. Мельник, В. Менделевич, В. Моргун, Р. Парк, Н. Пихтіна, К. Сєдих, Ф. Таненбаум, В. Томас, С. Трауб, Р. Феріс, А. Фурманова, Е.Т. Херші, В. Шелдом та інших.

Вважається, що літні вакації – це час для відновлення організму дитини, учнівської молоді. При організації дозвілля дітей у літньому оздоровчому таборі завдання соціального педагога, вихователя полягають в тому, щоб відвернути підлітків від порожнього проведення часу, створити умови для заняття цікавими справами, розваг, а головне – спонукати до творчого пошуку, сприяти формуванню усвідомленого ставлення до оточення, до краєвидів, до світу закласти ідею, з орієнтованої на вибір майбутньої професії.

Підтверджено часом, що культура відпочинку не виникає сама по собі. Вона стає своєрідною другою натурою під впливом позитивного прикладу, визначених умов, зростання загальної культури, морального і фізичного виховання. Організація дозвілля – це творча справа вихователя, вона потребує від нього ентузіазму, вигадки, таланту, щирості та бажання роботи радість. Організація дитячого дозвілля передбачає вибір оптимальних методів, форм і видів дозвіллевой діяльності, які дозволяють реалізувати її виховну, розвивальну й інші функції.

Соціально-педагогічна робота з девіантними підлітками в умовах літнього табору вимагає від вихователя такі вміння які дозволяють йому сформувати для себе певну картину взаємодії підлітків між собою , аби

визначити методи та технології подальшої індивідуально-профілактичної роботи. Завдяки професійним діям соціального працівника-вихователя проблемні підлітки, перебуваючи в літньому таборі, можуть переконатися, що навколо існує безліч цікавих видів діяльності, в яких вони можуть самореалізуватися, знайти нових друзів, розкрити свої потенційні ресурси як особистість.

У той же час, слід відзначити, що проблеми подолання девіантності в аспекті соціально-педагогічної роботи з девіантними дітьми в умовах літнього табору все ще відстають від запитів, що обумовлює актуальність вибору теми магістерського дослідження: «Організація соціально-педагогічної роботи з профілактики девіантної поведінки учнівської молоді в період літніх вакацій»

Об'єктом дослідження є соціально-профілактична робота з підлітками, що виявляють схильність до девіантної поведінки.

Предмет дослідження: форми і методи соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків у літніх велотурах.

Метою магістерського дослідження є вивчення організації соціально-педагогічної роботи з профілактики девіантної поведінки учнівської молоді в умовах літніх вакацій.

Відповідно до мети в роботі вирішуються наступні **завдання**:

- 1) вивчити та проаналізувати наукову літературу з проблеми дослідження;
- 2) розкрити сутність провідних теорій девіацій;
- 3) визначити основні причини девіантної поведінки;
- 4) розробити та представити форму соціальної профілактики девіантної поведінки підлітків в умовах літніх вакацій.

У роботі використовувалися такі методи дослідження: узагальнення, класифікація, систематизація, аналіз наукової літератури, аналіз нормативно-правових документів, аналіз статистичних даних.

Практична значущість проведення магістерського дослідження полягає у висвітленні досвіду соціально-профілактичної роботи з підлітками, що мають девіантні відхилення в поведінці, з метою сприяння підвищенню ефективності соціально-психолого-педагогічної допомоги девіантним підліткам. Матеріали можуть бути використані у практичній діяльності працівників соціальної сфери, соціальних педагогів школи, працівників закладів позашкільної освіти для подальшої розробки програм з адаптації підлітків-девіантів, профілактики девіантної поведінки.

Новизна роботи полягає, перш за все, в узагальненні сучасних явищ, що відбуваються в сфері позашкільної роботи з підлітками, при цьому: уточнено зміст поняття «девіація» в його соціально-психологічному та соціально-педагогічному значенні; проаналізовані форми і методи соціальної роботи з людьми, що мають поведінкові девіації; виявлено, що особливо ефективною формою соціальної профілактики є організація велотуру для підлітків, що мають девіації в поведінці.

Апробація результатів: результати дослідження були представлені для обговорення на міжнародних науково – практичних конференціях, були опубліковані публікації: «Теоретичні засади профілактичної роботи в літніх таборах» (матеріали Міжнародної науково – практичної конференції «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві» м. Харків, 15 листопада 2019 рік, с.332-335), «Соціально-педагогічна робота з учнівською молоддю у сфері дозвілля» (матеріали Міжнародної наукової конференції «теорія та практика сучасної науки та освіти» м. Дніпро 29-30 листопада 2019 рік, с.107-109).

Структурна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Теорії девіацій: науковий підхід.

Проблема девіації (поведінкових відхилень) є основною у сучасних соціологічних науках. Девіантна поведінка має велику кількість форм та видів. Вона може бути колективною, сакральною за своєю суттю, або являти собою обрядово-ігровий релікт, наприклад: культово-обрядові дійства, традиційні, державні свята та інші.

У будь-якому співтоваристві завжди існують соціальні норми, прийняті в даному суспільстві, згідно з якими воно живе. Відхилення від цих норм або їх недотримання називається соціальним відхиленням або девіацією. Соціальні норми – це вимоги, приписи і очікування відповідної поведінки. Виникнення і функціонування норм, їх місце в організації суспільства визначені об'єктивною потребою в упорядкуванні товариств, відносин.

Потреби матеріального виробництва лежать в основі появи соціальних норм. Повторюваність актів виробництва, обміну і розподілу вимагає існування таких суцільних правил, які дозволили б учасникам відповідних спільнот регулярно і одноманітно вступати в дану взаємодію. Соціальні норми в силу цього здійснюють в собі уявний зразок зазначених взаємодій, що дають можливість індивідам передбачити дії інших учасників спільнот, відносин і відповідним чином будувати власну поведінку.

Зміст соціальних норм виводиться, по-перше, з дійсної поведінки особистостей і соціальних груп. Саме тут, у сфері суцього, разом із ним відтворюються день у день соціальні норми, проявляючи свою дію нерідко хаотичну, не постійно отримуючи вичерпне відображення в свідомості людей.

Соціальні норми, упорядковуючи поведінку індивідуумів, регулюють різні форми відносин. Які формують чітку ієрархію норм, розподіляючись відповідно до їх соціальної важливості. Перш за все, вони слугують

соціальному об'єднанню. По-друге, служать своєрідними етапами поведінки і свого роду «інструкціями» для індивідів та соціальних груп, що виконують окремі ролі. По-третє, вони сприяють контролю за поведінкою, що відхиляється. По-четверте, гарантують стабільність суспільства [8].

За особливістю регулювання соціальної поведінки розрізняють норми-очікування і норми-правила. Норми-очікування окреслюють рамки соціально-схвалюваної поведінки. Порушуючи яких викликає несхвалення з боку суспільства або соціальної групи, але не тягне за собою будь-яких серйозних покарань. Норми, які належать до другої групи, різняться більшим рівнем суворості. Вони окреслюють кордони припустимої поведінки, крім того види діяльності, які вважаються неприйнятними, відтак, постають не дозволеними.

Соціальні норми засвоюються особистістю в процесі соціалізації. Поведінка, що відповідає чинним у певному суспільстві нормам, позначається як конформістська. На противагу конформістській, існує девіантна поведінка, що означає певні відхилення від норми. Нормативний порядок суспільства не залишається, раз і навічно визначеними цінностями. Модифікуються самі норми, змінюються відношення до них. Відхилення від норми є настільки ж природним, як і її дотримання.

У всі часи суспільство намагалося позбутися небажаних форми людської поведінки. Вважалося, що різкі відхилення від середньої норми, як в позитивну, так і в негативну сторони, погрожували стабільності суспільства.

Контроль девіантної поведінки в суспільстві є несиметричним: відхилення в поганий бік засуджуються, а в гарну – схвалюються. В залежності від того, позитивним чи негативним є відхилення, всі форми девіації можна розташувати в певному ціннісному просторі. На одному його полюсі буде розміщено групу осіб, які виявляють максимально несхвалювану поведінку, на іншому полюсі розміститься група з максимально прийнятними відхиленнями [10].

Будь-яка поведінка, яка викликає несхвалення громадської думки є девіантною. У широкому розумінні «девіант» – будь яка людина, що збилася зі шляху нормативності або відхилилася від норми. До форм девіантної поведінки відносять кримінальну злочинність, проституцію, наркоманію, алкоголізм, азартні ігри, самогубство. У вузькому розумінні під девіантною поведінкою маються на увазі також відхилення, але, які не тягнуть за собою кримінального покарання, не є протиправними. На сьогоднішній день, враховуючи актуальність проблеми відхилень у поведінці, фахівцями різних країн ведуться дослідження щодо даного питання.

Відомий австрійський лікар-психіатр Зигмунд Фрейд вважав, що всі особливості поведінки людини, в тому числі, і негативні, можуть бути пояснені з точки зору її біологічних потреб і інстинктів. Дана теорія Фрейда викликала заперечення у багатьох зарубіжних теоретиків неофрейдизму, які стверджували про пряму залежність розвитку особистості від середовища [17].

Як правило, більшість дослідників сходяться на думці про те, що головна причина негативних якостей особистості – це помилки сімейного виховання, недостатність уваги, а також вплив найближчого оточення. Багато фахівців схилилися і схилиються до того, що, незважаючи на значну роль виховання у розвитку особистості, існує багато інших чинників і умов, що впливають на формування особистості.

Ряд зарубіжних вчених (Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Н. Смелзер, Т. Шибутані та ін.) визначали девіантність за відповідністю або невідповідністю соціальним нормам-очікуванням. Отже, девіантною є поведінка, що не задовольняє соціальні очікування певного суспільства.

У. Шелдон, американський науковець, лікар і психолог, пов'язував особливості рис характеру особистості і схильність до певного типу поведінки, відхилень із будовою тіла (ендоморфи, мезоморфи та екторморфи). Так, він вважав, що ендоморфи – люди помірної повноти, як правило, товариські, вміють знаходити спільну мову з людьми, а також їм властиве

потурання своїм бажанням. Для мезоморфа, стрункої та сильної людини, на думку Шелдона, характерними є активність, схильність до занепокоєння, вона не дуже чутлива. Ектоморф – людина з тонкою і крихкою будовою тіла, відрізняється схильністю до самоаналізу, а також підвищеною чутливістю і нервозністю. Після проведених Шелдоном досліджень в центрі реабілітації (вивчався приклад 200 юнаків і дівчат), він дійшов висновку, що до девіації більш схильні мезоморфи [13].

У 70-х роках в західних країнах набула поширення теорія радикальної кримінології, яка визначила джерелом делінквентної поведінки соціальну нерівність в суспільстві (І. Тейлор, Дж. Янг, П. Уолтон). Крім біологічних основ, дослідники приділяли увагу розвитку теорій, в яких фактори біологічні поєднуються з психологічними, соціологічними та іншими [28].

Деякі зарубіжні вчені, такі, як О. Ланге, Є. Гейер, Ж. Пінатель, схилялися до висновку про наявність спадкової схильності до злочинності, вважаючи, що певні психічні властивості, що передаються у спадок, можуть бути основою для відхилень у поведінці. Е. Еріксон робив акцент на его-психологію, вплив культури і соціуму на становлення особистості. А. Адлер підкреслював роль сім'ї у формуванні особистісних якостей індивідуума [2].

К. Лоренц пояснював людську агресивність інстинктами. Одночасно він визнавав можливість регуляції поведінки людини і роль моральної відповідальності людей за виховання. Інші ж дослідники, які спираються на праці К. Лоренца, стверджують, що людина не в силах здійснити контроль над своєю агресією як проявом інстинкту [31].

Дж. Доллардові належить пріоритет у розробці фрустраційного підходу, основою якого є твердження про те, що агресія, яка не зумовлена біологічно, а являє собою реакцію на подолання перешкод, задоволення потреб, ситуацію, де людина позбавлена якихось суттєвих для неї речей, є спробою досягти емоційної рівноваги і задоволення.

Прихильники біхевіоризму і необіхевіоризму Б. Скіннер, Е. Торндайк, Д. Уотсон дотримуються думки, що поведінку людини повністю визначає

навколишнє середовище, вона модифікується оточенням та впливом лідерів соціальних груп.

В останні кілька десятиліть в західних країнах став отримувати широке поширення феноменологічний підхід до визначення відхилень. В його рамках виділяються чотири типи аномалій. Перший тип включає такі симптоми, як запальність, схильність до руйнування, нахабство, безвідповідальність. Другий тип характеризується такими особливостями, як замкнутість, тривожність, відчуття неповноцінності. Для третього типу властиві пасивність, незграбність. Нарешті, четвертий тип характеризується прогулами, відданістю ідеалам асоціальних груп [6].

Соціологічне пояснення девіантності вперше було запропоновано в теорії «аномії» Е. Дюркгеймом, основоположником теорії девіантної поведінки як спеціальної галузі соціологічної науки. Він був переконаний, що злочини є елементом будь-якого здорового суспільства, без них неможливо його уявити. У своїй роботі «Самогубство. Соціологічний етюд» Е. Дюркгейм дав соціологічне пояснення соціальної девіації, ввівши в науковий обіг поняття «аномія», яким він оперував при виявленні сутності самогубства. Він вважав, що самогубство залежить не стільки від внутрішніх властивостей людей, скільки від зовнішніх обставин, які управляють ними. При цьому він не відкидав ролі індивідуальних факторів, психічного стану, особливих життєвих обставин окремих самогубств, але підкреслював їх другорядність, залежність від загальних соціальних причин, стану суспільства [5].

Регулятором поведінки людини виступають норми і правила в суспільстві. Відсутність чітко визначених норм і правил поведінки породжує моральну нестійкість індивіда. Коливання соціальної структури під час великих соціальних потрясінь і економічних криз, в ході яких змінюється соціальне становище людей, викликає зростання числа самогубств.

Е. Дюркгейм був переконаний, що для суспільства девіація є природною, як і конформізм, і відхилення від норми несе в собі не тільки

негативне, а й позитивне начало, оскільки відхилення від норм підтверджує значущість норм, правил, цінностей, показує їх різноманіття, сприяє соціальній зміні, вдосконалення соціальних норм, уточнює їх межі [4].

Д. Мате і Т. Сайкс розробили теорію «нейтралізації», згідно з якою злочинець не заперечує загальноприйнятих норм моралі та в цілому визнає їх, але в той же час виправдовує свою злочинну поведінку за допомогою набору захисних механізмів (звинувачень жертви, обставин, посилення на оточуючих). Дана теорія, в основному, застосовується для пояснення підліткової делінквентності [2].

Також, на думку дослідників, виникненню поведінкових відхилень може сприяти членство в неформальних молодіжних групах, які в європейських країнах вперше виникли після другої світової війни. Це був протест проти чинного громадського порядку і прагнення до нових форм існування. Пізніше такі форми відмінної від норми поведінки стали притаманні і для нашого суспільства [4].

Таким чином, як можна помітити, західна наука на сьогодні накопичила багатий запас досліджень із різних видів відхилень у поведінці. Великою кількістю дослідників була вивчена і вивчається по сей день проблема девіантної поведінки. Але, тим не менш, у зв'язку з актуальністю, зазначена проблема вимагає до себе постійної уваги і подальшого вивчення фахівцями різних галузей науки.

У літературі використовують низку термінів, які характеризують розглянуте нами явище девіації. На наш погляд, термін «девіація» потрібно розглядати як категорію, тобто найбільш загальне поняття, що фіксує власне феномен. Терміном «девіантність» прийнято позначати стан суб'єкта девіації, а терміном «девіантна поведінка» - поведінковий прояв.

Категоріальний характер терміна «девіація» підтверджує той факт, що він має ширший характер, включаючи до предмету позначення найрізноманітніші феномени, характеристика яких в даному аспекті також носить контекстуальний і конкретний характер. Наприклад, як форми девіації

можна розглядати сучасні молодіжні рухи та субкультури, хоча ці феномени мають специфічну природу і функціонування в соціумі [3]. Ще одним прикладом виступає художній андеграунд і поведінка творчих особистостей.

Для девіантної поведінки завжди характерною є спрямованість на будь-яку невідповідність, притаманну людським учинкам, діям, діяльнісним видам, пов'язану з певними поширеними суспільними чи груповими цінностями, правилами чи нормами, поведінковими стереотипами, очікуваннями, настановами. Людина-девіант може порушувати формальні (правові) або неформальні, виражені мораллю, звичаями, традиціями, модою, норми, а також провадити ведення «девіантного» способу життя, сповідування «девіантного» поведінкового стилю, що йде врозріз із прийнятними для відповідного суспільства, групи, середовища приписами та нормами.

Виробити більш-менш стійкі та однотипні визначення поведінкової девіантності доволі важко. Це пов'язано із множинністю та неоднозначністю її проявів, а також залежністю того, як оцінять поведінку – як нормальну або ж як девіантну - у вимірі цінностей, представлених нормами, очікуваннями, що вони висуваються соціумом, групою, субкультурою. Також слід враховувати факт того, що оцінки з часом можуть змінюватися, а оцінки, винесені різними групами, ще й конфліктувати між собою, оскільки вони визначаються думками людей, які, безперечно, є суб'єктивними.

Як девіантну прийнято визначати поведінку, що не узгоджується із ролями та нормами. Слід зауважити, що для одних соціологів відліковою (нормативною) точкою прийнято вважати очікування, що характеризують відповідну поведінку, інші ж соціологи вдаються до еталонів, поведінкових зразків. Наявна також думка про можливу приналежність девіації не лише до дій, а й до ідей, поглядів [7].

Часто параметром поведінкової девіантності визначається той ступінь, у якому суспільство реагує на неї. Для такого підходу характерне визначення девіації як такої поведінки, що суперечить груповій нормі. Відтак, людина,

що поводить себе подібним чином, повинна бути ізольована від суспільства, бути вилікованою чи ув'язненою у тюрмі, або ж можлива й інша форма покарання. У таких випадках «офіційно встановлені» норми представлені формальними та правовими приписами, а фактично представлені є нормами, пов'язаними із мораллю, звичаєвістю, традиціями.

Отже, девіантологічні дослідження від самого початку містили трактування меж уживання виразу «девіантна поведінка». Він характеризував індивідуальний акт поведінки та служив характеристиці відповідного соціального феномену. Дещо пізніше останній стали маркувати термінами, пов'язаними з девіацією, відхиленням, девіантністю або ж соціальною девіацією (соціальним відхиленням).

В якості складного соціального явища для девіацій характерне визначення, згідно з яким, вони є таким порушенням норм соціуму, для яких характерна наявність певної масовості, стійкості та поширеності за подібних умов у соціумі [1].

Категорія «девіація» застосовна не тільки до соціальних і культурних явищ, а й може бути розглянута в антропологічному і біологічному ракурсі, як позначення феномена поза межами конформістського існування і поведінки з результатами і наслідками. Девіація є формою появи вітальності людини і соціуму.

1.2. Причини девіантної поведінки

Кожній людині властиво відхилятися від осі свого існування та розвитку. Причини цих відхилень лежать в особливостях взаємозв'язку й взаємодії людини з навколишнім світом, соціальним середовищем і самим собою. Виникаючи на основі такої властивості розмаїття у психофізичному, соціокультурному, духовно-моральному стані людей і їхній поведінці є умовою розквіту суспільства, його вдосконалення й здійснення соціального розвитку.

Відхилення в поведінці - є природною умовою розвитку людини та життя всього суспільства. Девіантна поведінка, що розуміється як порушення соціальних норм, набрала в останні роки масовий характер, що поставило цю проблему в центр уваги соціологів, соціальних працівників, медиків, працівників правоохоронних органів тощо.

Девіантна поведінка людини можна позначати як систему вчинків, так і окремі вчинки, що заперечує прийнятим у суспільстві нормам і виявляються у вигляді ухилення від морального-естетичного контролю за власною поведінкою.

Специфічні риси внутрішньої структури та механізми відхилень від норми взагалі торкаються співвідношення трьох факторів: особистості, середовища та біологічного фактору. Переважання чи недостатність того чи іншого фактора обумовлює той чи інший вид девіації.

В.П.Кащенко, один з перших дослідників поведінки неповнолітніх, які відхиляються від норми, відмічав, що деякі дефекти або недоліки фізичного, розумового розвитку можуть проявлятися у складній формі поведінки. Вивченням впливу вікових етапів особистості на характер труднощів у поведінці займалося багато дослідників А.С. Белкін, Л.С. Виготський, Л.М. Зюбін, О.І. Кочетов, В.М. Обухов, Х. Ремшмідт, Д.І.Фельдштейн, Є. А. Шумилина.

Є. А. Шумиліна, вивчаючи особливості прояву “труднощів” у поведінці учнів різних вікових категорій, відмічає їх сутнісну відмінність один від одного. Відхилення у поведінці окремих підлітків проявляються значно яскравіше та у більш загостреній формі, ніж у учнів початкових класів. У ранній юності “труднощі характеру” проявляються передусім у замаскованій формі.

Важливим моментом у розумінні відхилень поведінки підлітків та впливу індивідуально-психологічних елементів на їх формування є дослідження акцентуації характеру. Відома класифікація акцентуацій

К.Леонгарда, яка має багато спільного з класичним вченням П.Б. Ганушкіна та з сучасними роботами А.Є.Личко. Як відмічають фахівці, акцентуація характеру не обов'язково пов'язана з девіантною поведінкою підлітка, але такі підлітки мають меншу стійкість до стресових ситуацій, негативного впливу навколишнього середовища. Таким чином акцентуації характеру як би провокують відхилення у поведінці підлітків.

Основною оцінкою девіантної поведінки людини є аналіз її взаємодії з реальністю, оскільки чільний принцип норми – адаптивність – виходить з пристосування по відношенню до чогось і комусь, тобто реального оточення індивіда. Взаємодію індивіда й реальності можна представити п'ятьма способами: пристосування, боротьба (протидія), болісне протистояння, догляд та ігнорування [8].

При протидії реальності індивід активно намагається зруйнувати ненависну йому дійсність, змінити її відповідно до власних установок та цінностей. Оскільки всі проблеми, з якими він стикається, зумовлені фактами дійсності, єдиним способом досягнення мети є боротьба із дійсністю, перероблення реальності «під себе» або максимальне отримання вигоди від порушень норми суспільної поведінки.

Хворобливе протистояння реальності є ознакою психічної патології, психопатологічних розладів, зокрема – невротичних, при яких навколишній світ сприймається ворожим у зв'язку з суб'єктивним спотворенням його сприйняття і розуміння. Симптоми психічного захворювання завжди порушують можливість адекватно оцінювати мотиви вчинків оточуючих і правильність сприйняття їх дій, із цим виникають труднощі.

На думку ряду психологів, психічне дозрівання підлітка включає дві фази психічних змін, що йдуть одна за одною: негативну (12-15 років) і позитивну (від 16-18 років). У негативній фазі підлітки протиставляють себе іншим, всім суперечать, особливо старшим. А ось в позитивній фазі поступово виступає протилежна тенденція – соціалізації, долучення до духовних цінностей, а також вироблення життєвих правил.

Звичайно, такий поділ є досить умовним, і обидві тенденції проходять через весь підлітковий період, оскільки вік лише змінює форми їх прояву, але їх слід враховувати і при виборі заходів педагогічної та соціальної корекції непатологічних форм поведінки, що відхиляється [4].

Патологічні форми поведінкових реакцій особливо часто виникають на тлі акцентуації характеру. Останні є крайніми варіантами нормального характеру, при якому окремі риси його постають знадміру посиленними. І тому можна знайти вибіркочу вразливість, «слабке місце» щодо певного роду психогенних впливів при добрій і навіть підвищеній стійкості до інших. Вплив зовнішнього середовища обумовлено економічними, політичними, соціальними та культурними, побутовими та іншими факторами.

Вчені І. А. Невський, А.С. Колесов провели експертне дослідження з метою виявлення зовнішніх факторів ризику формування поведінки, що відхиляється [47]. Таким чином виявлено, що зовнішніми факторами, що негативно впливають на розвиток поведінки дітей, на які соціальний працівник повинен реагувати і які повинен враховувати у своїй роботі з важковиховуваними, є:

- процеси, що відбуваються у суспільстві:
 - руйнування та криза традиційних інститутів соціалізації підростаючого покоління;
 - відсутність чіткої позиції державної ідеології, яка повинна змінити ієрархію суспільних цінностей;
 - недосконалість законів у роботі правоохоронних органів;
 - безробіття;
 - пропаганда насильства та жорстокості у засобах масової інформації;
 - відсутність своєчасної та кваліфікованої диспансеризації дітей, яка б дозволила виявляти фізичні та психічні порушення здоров'я дітей та підлітків, допомагати їм за підсумками диспансеризації;
 - недоступність для дітей безкоштовної та якісної додаткової освіти;

- доступність тютюнової, алкогольної продукції, токсичних та наркотичних речовин;

-стан сімейного виховання, та психологічна атмосфера у родині:

- збільшення кількості неповних сімей;

- матеріальне становище родини (як бідність, так і заможність);

- низький соціально-культурний рівень сімейних традицій;

- стиль виховання у сім'ї (відсутність єдиних вимог до дитини, жорстокість батьків, безправність дитини);

- задоволення потреб дітей (їх брак та надлишок);

- асоціальна поведінка членів родини;

-фактори ризику, що спричинені організацією шкільного життя:

- невдосконаленість організації управління процесами навчання та виховання; недостатня матеріальна забезпеченість школи;

- відсутність налагодженого, систематичного зв'язку школи з родиною учня та можливостей впливу на батьків, які не займаються вихованням дитини; незадовільна організація позакласної роботи;

- професійна неспроможність частини учителів, яка виражається у нерозумінні дитячої психології, вікової психології; авторитарний або стиль потурання у взаємодії у системі “учитель - учень”;

- впровадження нових навчальних програм, переоцінка ціннісних орієнтирів, та як наслідок цього - нерозуміння “чому та як навчати?”;

- низький рівень розвитку навчальної мотивації дітей, які вперше йдуть до школи [47].

Перелічені фактори ризику носять зовнішній, об'єктивний характер, але, природні передумови окремих особливостей психіки, які діють через соціальні фактори можуть призвести до формування різних девіантних проявів у підлітків:

- прагнення до відходу від активного суспільного життя, відхилення від своїх громадських обов'язків, небажання вирішувати свої особистісні та суспільні проблеми - соціально-пасивна спрямованість девіантної поведінки;

- відхилення поведінки, які проявляються у вчинках та правопорушеннях, що пов'язані з прагненням отримати матеріальну, грошову та майнову користь;

- відхилення поведінки, які проявляються у діях проти особистості іншої людини, тобто агресивна спрямованість [12].

Сім'я відіграє основну роль у розвитку дитини, в тому числі формуючи її моральні засади й життєві принципи. Сім'я може як створити особистість, так і зруйнувати її, в можливостях сім'ї зміцнення або ж ослаблення психічного здоров'я її членів. Сім'єю проводиться заохочення одних особистісних потягів і одночасне заперечення інших, а також задоволення або ж припинення особистих потреб. Структурування можливостей забезпечення безпеки, задоволення і самореалізації здійснюється також сім'єю.

Від способу побудови сімейних відносин, від першочергових цінностей та інтересів її старших представників залежить, якими виростуть діти. Від сімейного клімату безпосередньо залежать моральний клімат всього суспільства, а також громадське здоров'я. Дитині властиві чуйна реакція на поведінку дорослих і швидке засвоєння уроків, отриманих у процесі сімейного виховання. Саме в родині здійснюється підготовка дитини до життя, вона являє собою перше і найглибше джерело соціальних ідеалів, здійснює закладення основ громадянської поведінки.

В силу історично сформованих особливостей способу життя в місті та селі, під впливом демографічних і економічних процесів, міські нуклеарні сільські сім'ї мають свої відмінності. Вони розрізняються за розміром, демографічним складом, етнічним складом та соціальним складом.

Вітчизняний вчений Ю.Г. Волков пише про те, що на світовому рівні, а й в рамках нашого суспільства виявляються багато розходжень в формах організації сім'ї. Сім'ї різні за такими категоріями, як склад сім'ї, тип спадкування, місце проживання, принцип розподілу влади. За складом сім'ї бувають нуклеарні міські і родові розширені [5].

Про поділ сімей за складом на нуклеарні і родові пише вітчизняний вчений В.І. Добренєв. Для нуклеарних сімей характерна не велика кількість контактів з різними людьми, не часте спілкування з сусідами, людьми на дитячому майданчику, в магазині - цього не досить, більшу частину часу дитина проводить з мамою або татом, таким чином, малюк дуже важко відривається від батьків і боїться чужих людей. Діти з нуклеарних сімей можуть бути досить самостійними, оскільки багато речей доводиться робити самим, просто під наглядом одного з батьків [15]

В розширених же сім'ях контакти з різними людьми відбуваються набагато частіше. Окрім того, що це спілкування в своїй родині з родичами – бабусями, дідусями, тітками, дядьками, братами, сестрами, так і контакти з сусідами, друзями, діти в таких сім'ях краще спілкуються з іншими людьми, оскільки мають досвід спілкування не тільки з мамою і татом, і часто спираються на допомогу дорослого: бабусі, тітки, дідуся в будь-якій справі.

На сьогодні, через низку причин, сім'я втрачає свої виховні та функціональні можливості, стає збіднілою та безпорадною в соціумі, не досягає необхідних виховних цілей [9]. Установлені батьками обмеження дозволяють дитині відчувати власну безпеку та бути впевненою в тому, що її вчинки є вірними.

Як переконує Р. Дрейкурс, метод покарання може привести до озлобленості дитини. Через це бажано відхилити покарання та користуватися іншими корекційними прийомами, такими, як: використання заохочень, пояснення логічності наслідків від вчинків та ін. Особливе значення в роботах Р. Дрейкурса належить тлумаченню негативних вчинків дітей. Зокрема, він вбачає основні причини дитячого негативізму в невірних виховних підходах до неї з боку батьків. Учений рекомендує батькам допомогти дітям знайти своє місце в середині сім'ї або групи. У таких випадках сімейні вихователі повинні не тиснути на дитину, а знайти творчий підхід до встановлення конструктивних взаємин із нею для досягнення позитивних результатів сімейного виховання.

Через скорочення часу, який батьки проводять зі своїми дітьми спілкуючись – збіднюються соціальні та комунікативні сімейні відносини, а також знижуються виховні властивості сім'ї та культурно-освітній рівень батьків. З цього приводу і виникає необхідність створення передумов для допомоги сім'ям в організуванні виховного процесу. З'являються нові, досить важливі та цікаві у своєму розумінні соціальні професії. Фахівці соціальної роботи мають за мету пом'якшення соціальних конфліктів та покращення взаєморозуміння дитини з батьками та суспільством.

Призначення соціальної сфери є врегулювання соціальних життєвих функцій та процесів, що неопосередковано впливають на створення людини. На думку Л.А. Беляєвої, створення людини складається з трьох підсистем:

- застосування праці зі своєї особистої життєдіяльності (використання реальних благ, тобто матеріальних);

- демографічної підсистеми (створення іншої людини, іншого життя, способом народжування);

- соціально-педагогічної підсистема, яка має за мету створення людини-особистості (вплив педагогів, навчальних установ та організацій, освітніх та виховних інститутів). Всі підсистеми є взаємопов'язаними та взаємозумовленими. Проте третя потребує найбільшого інтересу, зацікавленості та безперервного прогресування, бо саме вона становить створювання людей як суб'єктів процесу виховання.

Виховний процес є досить складним та суперечливим. Для нього є характерним як цілеспрямованість, так і непередбачуваність. Він складається із системи виховних заходів, направлених на створення особистості, яка буде гармонійно та всесторонньо розвиненою. Підлітки стикаються з найбільш непривабливими сторонами життя – постійною втомою і дратівливістю батьків, байдужістю до їх психологічних проблем, переживанням своєї безпорадності і тривоги за завтрашній день. Багато сімей виявляють агресію відносно своїх дітей [12]. Вживання психоактивних речовин розглядається як форма втечі від життєвих проблем, від узагальненої стандартизації,

регламентації, запрограмованості життя у сучасному світі. Вважаємо, що під причинами поширення залежності від психоактивних речовин розуміються умови, що призводять до їх вживання.

Зловживання наркотиками, алкоголем, тютюном та іншими речовинами виходить сьогодні поза всякі межі. Воно стало реальною загрозою всьому суспільству та людству взагалі. Стрімке поширення наркоманії в нашій країні обумовлює необхідність розробки та запровадження ефективних програм профілактики та подолання цього негативного суспільного явища. Однією з важливих передумов при розробці таких програм є детальне вивчення і врахування різноманітних причин споживання наркотиків, негативних суспільних та особистих наслідків розвитку адиктивної поведінки.

Проаналізувавши різноманітні підходи до визначення причин поширення залежності від психоактивних речовин серед старшокласників, ми вважаємо доцільним акцентувати увагу вихователів (соціальних працівників) на виділенні загальноприйнятої в практиці соціально-педагогічної роботи класифікації причин за О.Безпалько: соціально-економічні (зниження життєвого рівня населення, майнове розшарування суспільства, обмеження можливостей соціально схвалених форм заробітку, безробіття, доступність психоактивних речовин для неповнолітніх, зниження рівня соціальної безпеки); соціально-педагогічні (криза інституту сім'ї, завищені вимоги батьків до дитини, ворожість та конфлікти між батьками, низький статус підлітка в класному колективі, слабка система позашкільної зайнятості дітей); соціально-культурні (колапс офіційної ідеології, зниження морально-етичного рівня населення, поширення кримінальної субкультури, негативний вплив засобів масової інформації, лібералізація статевої моралі, домінування серед молоді культу сили); психологічні (прагнення бути незалежним від дорослих, бажання бути визнаним в групі однолітків, потяг до самоствердження, не сформованість системи моральних цінностей, гедоністичні мотивації, бажання виглядати дорослим, підвищена

тривожність, низька самооцінка, інфантилізм, акцентуації характеру, психопатії, негативні риси характеру); біологічні (наслідки спадковості, порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму, вплив факторів природного середовища) [4].

Також доречним в практичній роботі соціального педагога з соціально-педагогічної профілактики серед підлітків залежності від психоактивних речовин вважаємо використання узагальненої класифікації представленої експертами Всесвітньої організації охорони здоров'я [61]. Оскільки зловживання психоактивними речовинами може розглядатися як окремий випадок девіантної поведінки, причинами його виникнення та поширення автоматично вважаються причини формування та поширення будь якої поведінкової девіації.

Розглядаючи біофізіологічний рівень причин поширення залежності від психоактивних речовин, серед неспецифічних причин виділяють: органічні ураження головного мозку та хронічні соматичні захворювання. В свою чергу, до специфічних причин належать: генетична схильність до вживання психоактивних речовин; спадковість, обтяжена наркологічними захворюваннями; низький ступінь початкової толерантності; потенціал речовини, що вживається, щодо формування залежності.

Досліджуючи індивідуально-психологічні причини, фахівці наголошують на зв'язку схильності до вживання психоактивних речовин і формування залежної поведінки з акцентуацією характеру. В рамках психоаналітичного підходу одержала розвиток ідея формування межової і нарцисичої особистості як предпозиції зловживання психоактивними речовинами. Проте на сьогодні в зарубіжній і вітчизняній превентивній наркології і педагогіці все більшого розповсюдження одержує думка, що схильність до вживання психоактивних речовин криється не в конкретному спектрі акцентуації характеру, а в окремих «слабких ланках» структури самої особистості, до яких відносять: стійке порушення саморегуляції і самоконтролю, труднощі регуляції власної поведінки і прогнозування

наслідків власних дій; проблеми самооцінки та недоліки самоповаги; зниження мотивації досягнень, незрілість емоційно-вольової сфери; низька здібність до рефлексії; агресивність і нетерпимість, схильність до регресивної поведінки; нездатність до міжособистісного спілкування. Як бачимо, перераховані «слабкі ланки» є неспецифічними чинниками ризику поширення залежності від психоактивних речовин серед старшокласників.

Специфічними індивідуально-психологічними причинами поширення залежності серед підлітків від психоактивних речовин можна вважати: установку на вживання психоактивних речовин та сам факт вживання психоактивних речовин [61].

Таким чином, вивчення проблеми дає підстави для визначення факту того, що існує декілька класифікацій причин девіантної поведінки, наприклад, за Безпалько, Всесвітньою організацією охорони здоров'я та інших.

Отже прагнення молоді до відходу від навколишньої дійсності має низку суттєвих причин, серед яких слід відзначити наявність проблем у родині, погане виховання, негативний приклад батьків; особистісні фактори, що включають наявність почуття тривоги, депресії, емоційної нестабільності, зниженої самооцінки, відсутність прагнень, зацікавлень, відчуття незахищеності, відчуття суперечності і ворожості, втрату контролю, надмірну довіру людям і структурам і т. ін.; свідоме бажання порушення поведінкових норм у групах та соціальних об'єднаннях, до яких належить людина.

1.3. Теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки учнівської молоді.

В умовах розбудови державності в Україні здоров'я підрастаючого покоління стає самодостатньою цінністю: масового поширення набувають заходи з профілактики залежності від психоактивних речовин, актуальною

стає проблема створення системи соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки.

Вирішення вищезазначених задач обґрунтовує посилення уваги до профілактики адиктивної поведінки соціальних педагогів-практиків, вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: В.Золотова, Г.Корчева, Л.Линник, В.Оржеховська, В.Волинський, А.Щеклунов, Н.Щербак.

Відомо, що мета і завдання профілактики залежності від психоактивних речовин серед старшокласників реалізуються в її змісті, який охоплює розроблення і здійснення сукупності напрямів діяльності, що сприяють профілактиці залежності від психоактивних речовин, а також використання різних форм і методів превентивної роботи. Сутність соціально-педагогічної діяльності полягає в цілеспрямованому виховному впливі на особистість.

Виходячи з цього, до завдань профілактики залежності від психоактивних речовин віднесено: збагачення базових науково-практичних знань, активізацію загального інтелектуального розвитку та соціальної позиції, вироблення стійкої несприйнятливості до психоактивних речовин; формування звичок культури здоров'я. Поряд із цим, принципами формування несприйнятливості до розвитку залежності від психоактивних речовин є: науковість і доступність, системність, неперервність та природовідповідність, відкритість, превентивність, правдивість і довіра, індивідуальний підхід.

Під формами процесу профілактики залежності від психоактивних речовин розуміється різновид організації та спосіб зовнішнього вираження навчально-виховної роботи: уроки, заняття клубів за інтересами, зустрічі із фахівцями (психологами, лікарями, співробітниками МВС), перегляд тематичних відеофільмів, інтерактивні заняття у формі тренінгу, консультування, дебати, змагання, конкурси, вечори запитань та відповідей, навчання батьків (круглі столи, семінари-тренінги, свята інші масові заходи). Форми розподіляються на індивідуальні, групові та масові.

Зрозуміло, що під методами профілактики залежності від психоактивних речовин розуміється взаємодія вчителя, соціального педагога й учнів, під час якої відбувається засвоєння підлітками знань, умінь і навичок щодо несприятливості до вживання психоактивних речовин: бесіди, опитування, анкетування, переконання, аналіз ситуації, інформування, роз'яснення, обговорення, самоосвіта, самовиховання, діалогова взаємодія, вправи, дискусії, доручення, змагання, гра-драматизація. Зазначимо, що домінуючими у процесі профілактичної роботи є методи інформування, переконання та наочності.

Основними функціями профілактичного процесу є: діагностична, відновлювальна, компенсуюча та стимулююча.

Профілактичні дії, теоретично обґрунтовані організаційно-методичні умови здійснення профілактики залежності від психоактивних речовин у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи виводять нас на бажаний кінцевий результат – сформовану у старшокласників інтегративну якість – несприйнятливості до вживання психоактивних речовин.

Відповідно до сучасної класифікації профілактики Всесвітньою організацією охорони здоров'я, розрізняють первинну, вторинну і третинну профілактику [69]. Так, первинна профілактика спрямована на попередження розвитку захворювань, і включає заходи боротьби зі шкідливим для здоров'я вживанням алкоголю, наркотичних й інших психоактивних токсичних речовин.

Вітчизняні науковці, К. Воронін, А. Врублевський, В. Єгоров, запропонували розрізняти профілактику залежно від поля діяльності, і на цій підставі до первинної профілактики відносять заходи, які адресуються всьому населенню: від системи заборон і покарань до санітарного просвітництва.

Погоджуючись з думкою Е. Бабаян, акцентуємо на тому, що вторинну профілактику можна вважати умовною, оскільки вона спрямована або вже на

виявлення ранніх стадій захворювання — «спізнiла» профiлактика, або на запобiгання рецидивiв — «пiзня» профiлактика.

Третинну профiлактику Е. Бабаян вiднiс до умовної, назвав її «термiнальною» профiлактикою, оскiльки вона охоплює дуже тяжкi випадки, пов'язанi з кiлькаразовими рецидивами та безуспiшним лiкуванням [69].

Соцiально-педагогiчна профiлактика залежностi вiд психоактивних речовин серед старшокласникiв здiйснюється за наступними напрямками:

- профiлактична освiта: яка полягає у тому, щоб кожна дитина ще до першої спроби якоїсь психоактивної речовини мала об'єктивнi вiдомостi про те, що це таке, якi причини i наслiдки вживання цих речовин. Сутнiсть профiлактичної освiти полягає у тому, щоб отриманi знання стали реально дiючими мотивами поведiнки (складнiсть цiєї основної задачi зумовила створення спецiальних методик та програм, застосування яких забезпечує формування у сташоклансикiв готовностi зробити правильний вибiр);

- корекцiйна робота зi старшокласниками «групи ризику»: оскiльки успiшнiсть процесу переходу знань у переконання залежить не тiльки вiд якостi виховання, велике значення має особистiсть того, кого навчають (якщо у старшокласника вже сформована орiєнтацiя на вживання психоактивних речовин, то переконанiсть в iстинностi iнформацiї, яка мiститься в курсi профiлактичної освiти, навряд чи виникне; крiм того, якщо в силу своїх особистiсних особливостей старшокласник часто вiдчуває потребу в змiнi свого психiчного стану, iнформацiя про негативнi наслiдки вживання психоактивних речовин його навряд чи утримає);

- корекцiйна робота зi старшокласниками батьки яких мають залежнiсть вiд психоактивних речовин: у людини, що вирiсла в сiм'ї, обтяженiй залежнiстю вiд психоактивних речовин, вiдбувається патологiчна трансформацiя особистостi (сутнiсть цього процесу полягає у тому, що наростання патологiчних рис вiдбувається за рахунок реакцiй на мiкросоцiальнi ускладнення, причиною яких є сама людина в силу власного дисгармонiйного складу);

- соціально-педагогічна та психологічна допомога старшокласникам із сімей, обтяжених алкогольним чи наркотичним узалежненням: в Україні, на жаль, проблема дітей, у яких хоча б один з батьків п'є або вживає наркотичні речовини, не розглядається у зв'язку з питаннями профілактики залежності. Незважаючи на вже давно доведене твердження, що основний контингент майбутніх алкоголіків складають діти з алкогольних сімей, у нас вкрай мало програм роботи з ними. Між тим, вивчення рушійних механізмів патологічного розвитку дитини в сім'ї, обтяженій проблемою алкоголю чи наркотиків, дозволяє вести мову про згубний вплив такої соціальної ситуації розвитку на дитину (з часом, коли дитина виходить за межі сім'ї, патогенні фактори продовжують діяти);

- соціально-педагогічна та психологічна підтримка родини – батьків, дружин, матерів або інших близьких людей, що проживають разом з узалежненою людиною (існують спеціальні програми щодо соціально-педагогічної та психологічної допомоги співзалежним членам родини) [22, с.58-71];

- соціально-педагогічна робота з батьками старшокласників;
- організація змістовного дозвілля (оскільки відсутність стійких інтересів можуть спонукати стани безглузлого відпочинку);
- формування навичок безпечної поведінки: сформованість у старшокласників вмінь протистояти тиску, розвитку сили волі, вмінь подолання перешкод на шляху ведення здорового способу життя.

Погоджуючись з поглядами В. Лучкевича та І.Пляшкова, вважаємо, що основною складовою профілактичної роботи із старшокласниками є формування установок на здоровий спосіб життя [65]. Таким чином, сучасний рівень розв'язання проблеми соціально-педагогічної профілактики залежності від психоактивних речовин серед старшокласників заснований на таких принципах:

- інформацію про шкідливість вживання психоактивних речовин не слід надавати учням ізольовано, у вигляді лекцій, спеціальних бесід на цю

тему тощо. Така інформація повинна бути складовою частиною різноманітних освітніх програм для школярів;

- комплексне та систематичне викладення всіх знань в області профілактичної освіти повинно стати частиною обов'язкового навчання у школі, починаючи з молодших класів;

- профілактична освіта повинна виховувати в учнів почуття відповідальності за своє здоров'я та за свою поведінку, яка впливає на здоров'я;

- профілактична освіта повинна охоплювати всі фактори, що впливають на здоров'я, з обов'язковим урахуванням соціальних детермінант, психологічних орієнтацій та поведінки людини;

- у ході профілактичної освіти пропаганда тверезості повинна концентруватися не на фіксації шкідливих наслідків вживання психоактивних речовин, а на перевагах, які несе в собі тверезе життя.

В контексті проблематики нашого дослідження варто розглянути захисні чинники, які перешкоджають зловживанню психоактивними речовинами й які існують в кожній особистості і сприяють оптимізації профілактичної роботи; і саме які має враховувати соціальний педагог у процесі профілактики залежності від психоактивних речовин серед старшокласників. Фахівці відзначають, що захисних чинників від залежності від психоактивних речовин набагато менше, ніж чинників ризику, і їх перелік з погляду соціального, біологічного і психологічного аспектів життєдіяльності старшокласника не може бути визначений так чітко і однозначно, як перелік чинників ризику.

Захисними чинниками від розвитку у старшокласників залежності від психоактивних речовин є умови гармонійного розвитку особистості, з опорою на її творчий потенціал і успішну соціалізацію. Профілактична робота, орієнтована на ці чинники відповідає сучасним вимогам до профілактики, оскільки створення і підтримка цих умов дозволяє досить

впевнено говорити про запобігання будь-яким формам девіантної і аутодеструктивної поведінки.

Відповідно до проблеми нашого дослідження, кінцевою метою соціально-педагогічної профілактики поширення залежності від психоактивних речовин серед старшокласників вважається зниження рівня споживання психоактивних речовин, а ще краще повна відмова від їх споживання серед учнівської молоді України. І як відмічається у висновках Всесвітньої організації охорони здоров'я, «ідеї та матеріали, що пропонуються дітям, покликані допомогти їм усвідомити свою сутність, свої потенційні можливості та здатності» [45]. А соціально-педагогічна профілактика, готує старшокласників до прийняття в майбутньому житті рішень, інколи нелегких, які будуть впливати на їхнє здоров'я.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

Девіантна поведінка людини можна позначати як систему вчинків, так і окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві нормам і виявляються у вигляді ухилення від морального естетичного контролю за власною поведінкою.

Основною оцінкою девіантної поведінки людини є аналіз її взаємодії з реальністю, оскільки чільний принцип норми – адаптивність – виходить з пристосування по відношенню до чогось і комусь, тобто реального оточення індивіда. Взаємодію індивіда й реальності можна представити п'ятьма способами: пристосування, боротьба (протидія), болісне протистояння, догляд та ігнорування.

При протидії реальності індивід активно намагається зруйнувати ненависну йому дійсність, змінити її відповідно до власних установок та цінностей. Оскільки всі проблеми, з якими він стикається, зумовлені фактами дійсності, єдиним способом досягнення мети є боротьба із дійсністю, перероблення реальності «під себе» або максимальне отримання вигоди від порушень норми суспільної поведінки.

Під психоактивними речовинами розуміють речовини, які негативний впливають на біохімічні процеси в організмі та викликають поведінкові розлади, впливають на емоційні реакції та пізнавальні функції людини. Психоактивні речовини є ланками одного ланцюга розвитку адиктивних потреб, що починається, як правило, саме в підлітковому віці.

Розвиваючись, залежність від психоактивних речовин, як «стан періодичної або хронічної інтоксикації, викликаний повторним вживанням психоактивних речовин», проходить ряд стадій (соціальна, психічна, фізична), кожна з яких не змінює попередню, а додає до картини захворювання все нові та нові прояви. Ризик розвитку залежності старшокласників від психоактивних речовин може мати як внутрішні

причини (біофізіологічні, індивідуально-психологічні), так і зовнішні (мікро, мезо- і макросоціальні).

Таким чином, прагнення молоді до відходу від навколишньої дійсності має низку суттєвих причин, серед яких слід відзначити наявність проблем у родині, погане виховання, негативний приклад батьків; особистісні фактори, що включають наявність почуття тривоги, депресії, емоційної нестабільності, зниженої самооцінки, відсутність прагнень, зацікавлень, відчуття незахищеності, відчуття суперечності і ворожості, втрату контролю, надмірну довіру людям і структурам і т. ін.; свідоме бажання порушення поведінкових норм у групах та соціальних об'єднаннях, до яких належить людина.

Профілактика залежності від психоактивних речовин (дії, спрямовані на зменшення можливості виникнення захворювання або порушення, на переривання або уповільнення прогресування захворювання) охоплює широке коло напрямів діяльності, а у роботі з профілактики зобов'язані брати участь усі, хто безпосередньо відповідає за виховання і моральний розвиток дітей: батьки, вчителі, психологи та інші спеціалісти, але куратором профілактичної діяльності є соціальний педагог.

РОЗДІЛ II. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА В ЛІТНІХ ТАБОРАХ

2.1. Теоретичні засади організації соціально-профілактичної роботи в літніх таборах

Літні вакації – це час для відновлення організму. При організації дозвілля дітей у літньому оздоровчому таборі завдання педагога полягає в тому, щоб відвернути їх від порожнього проведення часу, зайняти, розважити, а головне – викликати відповідну думку, спонукати до творчого пошуку, сприяти формуванню усвідомленого й осмисленого ставлення до світу. Культура відпочинку не виникає сама по собі. Вона стає своєрідною другою натурою під впливом позитивного прикладу, визначених умов, зростання загальної культури, морального і фізичного виховання.

При організації дозвілля дітей у літньому оздоровчому таборі завдання вихователя (соціального працівника) полягає в тому, щоб відвернути їх від порожнього проведення часу, зайняти, розважити, а головне – викликати відповідну думку, спонукати до творчого пошуку, сприяти формуванню усвідомленого й осмисленого ставлення до світу.

Організація дитячого дозвілля передбачає вибір оптимальних методів, форм і видів дозвілльєвої діяльності, які дозволяють реалізувати її виховну, розвивальну й інші функції. При визначенні методів організації дозвілля ми зіткнулися з тим, що в педагогічній літературі не дається поняття методу організації дозвілля. Тому виходячи з того, що організація дитячого дозвілля є структурним компонентом виховної роботи, ми пропонуємо використовувати поняття «метод виховання».

П. Підкасистий пропонує таке поняття методу виховання: «... це модель організації взаємно обумовленої діяльності педагога і дитини, що конструюється з метою формування у неї ціннісного ставлення до світу і себе» [36].

В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов визначають методи виховання як «... способи професійної взаємодії педагога і учнів з метою вирішення освітньо-виховних завдань» [53].

С. Шмаков визначає методи дозвіллевої педагогіки: «Методи – шлях пізнання і перетворення світу і людини, що в ньому живе. Методи – сукупність прийомів (технологічних частин) і способів (своєрідності впливу) організації виховання протягом життя, виховної діяльності, виховних відносин. Методи – це те, за допомогою чого вихователь досягає, вирішує поставлені педагогічні завдання. Методи - «інструменти», «знаряддя» професійної роботи. Дозвіллева педагогіка створила власні, специфічні методи співпраці і співтворчості з дітьми» [61].

Вибір і реалізація методів виховання при організації дозвілля дітей здійснюються відповідно до педагогічних цілей, які ставляться з урахуванням специфіки суспільно-виховного середовища, віку, індивідуально-типологічних особливостей, рівня виховання учасників конкретних дитячих колективів.

Для практичної роботи з організації дитячого дозвілля запропоновано використовувати такі класифікації методів виховання.

В. Сластьоніним, І. Ісаєвим, Є. Шияновим запропонована класифікація методів виховання: методи формування свідомості особистості (розповідь, бесіда, переконання, навчання, лекція, диспут, метод прикладу); методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки особистості (вправа, привчання, перемикання, метод створення виховних ситуацій, педагогічна вимога, інструктаж, ілюстрації і демонстрації); методи стимулювання і мотивації діяльності та поведінки особистості (змагання, пізнавальна гра, дискусія, емоційний вплив, заохочення, покарання та ін.); методи контролю, самоконтролю і самооцінки у вихованні [53].

Класифікація методів дозвіллевої педагогіки за С. Шмаковим:

1. Методи гри і ігрового тренінгу. Гра – самостійний, вільний і законний для дітей важливий вид їх діяльності, рівноправний із усіма

іншими. Гра може виступати формою неігрової діяльності, елементом неігрової справи. Гра, як казка, мультфільм, багаторазово повторюється в житті дитини, стаючи для неї виховним тренінгом. «Дитина може дорослішати в чотирьох основних формах руху, - вважає Ш. Амонашвілі, - ігровий рух спирається на почуття вільного вибору: захочеш – будеш гратися, не захочеш – не будеш гратися. Дитина сама вирішує, у що грати, яку іграшку взяти» [3].

Гра має діагностичну функцію. За допомогою гри легко вивірити симпатії і антипатії дітей, кого вони обирають, вважають кращими з однолітків («Третій зайвий», «Струмочок», «Садівник», «Колечко» та ін.). Гра виявляє знання, інтелектуальні здібності (вікторина, «Що? Де? Коли?», «Поле чудес» та ін.). Ігри показують рівень розвитку організаторських і творчих здібностей дітей. Ігри «проявляють» фізичні здібності: спритність, силу, координацію і т. ін.

Умовами реалізації ігрових методів можна назвати: усвідомлення дітьми змісту і правил гри, подолання перешкод і труднощів, відповідність віку дитини, наявність змагальності і гумору, відсутність чинників, що відволікають, забезпечення гри обладнанням і атрибутами [61].

При застосуванні ігрових методів педагог повинен враховувати наступні рекомендації: використовувати ігри з різними видами діяльності, привчати дітей грати за правилами, коротко і наочно пояснити зміст гри та її правила, проводити гру у необхідному темпі. Організатор повинен показати власний інтерес до гри. Неприпустимими є гри з великими фізичними та емоційними навантаженнями. Закінчуючи гру, потрібно відзначити кращих.

2. Методи театралізації. Дозвілля дітей має нескінченну кількість сюжетів і соціальних ролей. Неформальне спілкування дітей (зустріч із творчою програмою) може бути організована у вигляді вечірки, шкільного кафе, «блакитного вогника», вечору при свічках, морської кают-компанії, національних «посиденьок», «толоки», «вечорниць», «театральної вітальні», вечору національної кухні, бенкету-балу іменинників; вечора етикету, дня

народження колективу, капусника, «хороводу друзів», «святкового вечора» і т. ін. Метод театралізації реалізується через костюмування, особливу лексику спілкування, обряди, ритуали. Театралізація знайомить дітей з різноманітними сюжетами життя.

3. Методи змагальності. Змагальність є суто дитячим привілеєм, змагання – внутрішня «пружина» розкручування творчих сил, стимулювання до пошуку, відкриття, перемог над собою. Змагання і змагальність поширюються на всі сфери творчої діяльності дитини, окрім моральної.

4. Методи рівноправного духовного контакту. Вони засновані на спільній діяльності дітей і дорослих «на рівних» у всьому. Вчителі та діти – члени шкільних клубів, драматичних гуртків, хорів, творчих об'єднань, заснованих на демократичному, гуманному спілкуванні.

5. Методи виховних ситуацій. Методи навчають поведінці у творчих ситуаціях, пропонують процедури самореалізації різного характеру: організованого успіху або удачі, довіри або уявної недовіри, саморозвитку справи і т.ін.

6. Методи імпровізації. Життя дітей є імпровізаційним. В імпровізації закладений механізм імітаційної поведінки. Діти схильні до навіювань, і приклад одного входить в підсвідомість іншого, минаючи різну тональність свідомості. В результаті включається цей древній, що прийшов від пращурів, механізм.

Імпровізація – дія, яка не є усвідомленою чи підготовленою заздалегідь, становить експромт. Імпровізація спонукає до практичної і творчої підприємливості. Мистецтво імпровізації – це породження прагнення до творчого зусилля. Імпровізація базується на синдромі наслідування з привнесенням свого авторського початку. Методи імпровізації протистоять шкільним методам репетиційності, вони породжують позитивний азарт дитини [60].

7. Методи наснаги. Головна роль – надихнути, створити настрій, тобто позитивний душевний стан, напрямок думок, почуттів. Методи наснаги

збагачують життя дітей у таборі гуманізмом, удачливістю, щастям. Серед різновидів цього методу на першому місці в літньому таборі – заохочення (підтримка, схвалення, позитивна оцінка). Заохочення – вид моральної санкції або матеріальної винагороди, а в сукупності – вираження визнання, схвалення.

Уява вихователів повинна бути спрямована на винахід заохочень. Заохоченням може бути запрошення на чай в кабінет начальника табору; вручення незвичайної страви (смажений гусак з яблуками); «орденів» і «медалей», зроблених з цукерок і печива; надання права нічної риболовлі та ін. Єдиний шлях отримання нестандартного результату – організація нестандартного заохочення.

8. Методи стримування негативного. Стримати негативний прояв дитини можна натяком, іронією, поглядом, жестом, мімікою. Педагогіка взагалі є наукою, для якої дуже важливі натяки. Скажімо, уявна байдужість, відсутність посмішки, дещо офіційне спілкування.

Покарання – це форма впливу на винного, повчання, що містить оцінку негативної поведінки, заходи стримування, застереження, гальмування вчинків, дій, якостей, що заважають іншим нормально жити, що загрожують їм чимось.

Чи можна в таборі прожити без покарання? Можна і потрібно, якщо постаратися. Покарання можна уникнути, якщо передбачити все, що є причиною конфліктів або порушенням прийнятих правил життя. Не слід поспішати з покаранням, тоді і необхідність в ньому може зникнути.

Якщо карати, то чим і як?

Зміна (тимчасова) дружньої позиції на офіційну або нейтральну.

Обговорення (воно вже є самим покаранням) на «вогнику», зборі, лінійці не дитини, а її вчинку або неправильної поведінки. При цьому дитині залишається шанс стати кращою, змінити поведінку.

Відкрите висловлення недовіри, негативної позиції загону, команди, групи через коротке рішення (без обговорення): «Васі Петрову

схаменутися!», «Людмилі необхідно подумати наодинці, в чому вона неправа» і т.ін.

Розмова з дитиною по душах тет-а-тет.

Свідома відстрочка обговорення поганого вчинку на деякий час (відстрочена бесіда): «Я подумаю, як з тобою бути далі ...» Покарання тоді є значущим, коли: воно підтримане думкою більшості дітей у загоні; не принижує людської гідності, не ображає, не озлоблює дитину; є пропорційним стосовно вчинку і абсолютно зрозумілим школяреві, об'єктивним і чесним; вичерпує конфлікт, а не стає початком в ланцюзі нових покарань; не несе фізичного характеру, психічної травми; після покарання про нього не нагадують дитині.

Словом, покарання здатне стримати щось негативне, якщо дитина розуміє, що старші сперечаються не з ним, а заради нього.

Головне все-таки в тому, щоб навчити дитину любити людей. У кожній дитини є бодай одна риса характеру, за яку вона заслуговує на повагу. Потрібно за цю рису вхопитися, і тоді справа виховання піде на лад. Не можна карати дітей за природний, хоча й незручний для дорослого стан рухливості, емоційності або крикливості.

9. Методи інформації і переконання. Ці методи формують знання і переконання (світогляд, життєву позицію, думки, установки) дітей навколо проблеми «добре» - «погано». Звичайно ж, педагог переконує найчастіше словом, але може послуговуватися й прикладом, і справою. Найчастіше для цього використовуються: інформативні методи (розмова, розповідь, бесіда); дискусійні методи (суперечка, диспут, збори, конференція); пошукові методи (робота з книгою і архівами, інтерв'ю, опитування, походи, екскурсії); агітаційно-пропагандистські методи (виступ на сцені, біля багаття з самодіяльною програмою, участь в агітбригаді, спектаклі, літературному монтажі); акції милосердя до природи, до людей.

Певною мірою названі методи мали розвиток у теорії і практиці К. Вентцеля, М. Монтесорі, В. Сухомлинського, І. Іванова, О. Газмана і ін.

Специфіка представлених методів канікулярної педагогіки полягає у природовідповідності, спрямованості на вільний розвиток зростаючої особистості, стимулювання прояву задатків природи дитини, опорі на загальнолюдський досвід виховання, на прагнення дитини творити себе в просторі пригородницького середовища літнього табору, процвітати і відчувати радість від канікул.

Майже всі вищезазначені методи педагогіки дозвілля належать до практики педагогічної підтримки, принципово адекватної часові канікул. Ці методи націлені на розвиток індивідуальності, підтримку індивідуальності (інтереси, схильності, устремління та ін.), тобто розкриття особистісного потенціалу кожного школяра. Педагогіка дитячого дозвілля включає в себе і такі методи, як рефлексія, діалог, дозвіллева діагностика, дозвіллева реабілітація і корекція, цільова орієнтація, комунікативні зв'язки і контакти, наснага і підтримка та ін.

Методи дозвільної педагогіки ефективні, якщо: існує необхідний захід, де відбувається їх використання; існує взаємоперетин методів; результати і показники приймаються і схвалюються більшістю учнів; участь оцінюється вище показників; помічено і схвалено просування дитини в будь-якій діяльності.

Селлі Філдман, педагог і член редколегії журналу «New Humanist» так позначає результати виховних позицій і зусиль: "Діти, які звикли до критики, вчаться засуджувати. Діти, виховані ворожістю, знають, як нападати. Діти, які виростили в глузуваннях, вбирають боязкість. Ті, кого багато й часто присоромлюють – із виною нерозлучні. Ті, хто вихований в терпимості, осягають науку терпіння. виховані підбадьорливим словом – вміють вірити в себе. Діти, вирощені похвалою, вміють бачити хороше. А виховання справедливістю вчить дітей довірі. Діти, виховані схваленням, живуть з собою в ладу. Об'єднані дружбою, душевним теплом – знаходять в світі любов" [60].

Дитячий табір – це сприятливе місце для активного розвитку особистості і виховної діяльності колективу. Вихователю при організації виховної діяльності дітей в таборі, корисно мати на увазі, що дітям бажані різноманітні цікаві форми дозвілля. Наприклад, доречним, на нашу думку, звернутися, до практики колективних творчих справ (КТС), а саме таких цікавих форм як аукціони, подорожі, брейнринги та інші. Поряд з цим діти активно включаються в проведення ігор, спортивних змагань, роботу гуртків за інтересами полюбують тематичні дискотеки, вогники та інше.

В. Воронов визначає поняття форми виховання як «конкретний спосіб організації відносно вільної діяльності учнів, їх самодіяльності при педагогічно доцільному керівництві» [13]. Ми розуміємо під формою організації дитячого дозвілля зовнішній прояв вільної діяльності дитини.

Таким чином, ми можемо зазначити, що середовище літнього оздоровчого табору є сприятливим для проведення профілактичної роботи з підлітками, які виявляють схильність до девіантної поведінки. Це спричинено, на нашу думку, тим фактом, що в умовах позашкільного спілкування між проблемними дітьми та педагогами оздоровчого табору може встановлюватися значно тісніша взаємодія, ніж це можливо в умовах шкільного навчання. Окрім того, програма функціонування літнього табору надає можливість для активного відпочинку, що дозволяє привернути інтерес дітей, залучити їх до спільної діяльності, відвернути їхню увагу від факторів, що скеровують їх поведінку в напрямку девіації. Перебуваючи в літньому таборі, проблемні підлітки можуть переконатися, що навколо існує безліч цікавих видів діяльності, в яких вони можуть самореалізуватися, знайти нових друзів, розкритися як особистість.

2.2. Нормативно-правове забезпечення діяльності соціально-педагогічних закладів у літній період.

У контексті реформування належного рівня життя та стандартів розвинених країн світу потрібна об'єктивна самооцінка стану існуючої

системи відпочинку та оздоровлення дітей в Україні, й її подальшого розвитку.

Відомо, що виховання учнів не обмежується стінами школи, воно продовжується і розширюється поза її межами – в позашкільній роботі. Так, ще у Державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ ст.”) наголошується на тому, що одним із основних напрямів позашкільної освіти є оздоровчий, й саме він має забезпечити необхідні умови для змістовного відпочинку та оволодіння вихованцями знаннями про здоровий спосіб життя.

Для того, щоб організаційні моменти виховної роботи в соціально-педагогічних закладах в літній період були ефективними, кожен керівник, вихователь, соціальний педагог повинен мати чітке уявлення про нормативно-правові документи щодо діяльності соціально-педагогічних закладів у літній період, дотримуватись та забезпечувати чітке їх виконання.

Державні документи, що забезпечують діяльність соціально-педагогічних закладів України у літній період відносяться:

- Декларація прав дитини (29 листопада 1959 р.);
- Конвенція про права дитини (20 листопада 1991 р.);
- Конституція України (28 червня 1996 р.);
- Закон України "Про позашкільну освіту" (22 червня 2000 р.);
- Закон України "Про охорону дитинства" (26 квітня 2001 р.);
- Закон України "Про оздоровлення та відпочинок дітей" (4 вересня 2008 р. оновлений 2018р);
- Типове положення про дитячий оздоровчий заклад (2 грудня 2000 р.);
- Державна програма відпочинку та оздоровлення дітей на 2019 рік;
- Обласні програми відпочинку та оздоровлення дітей на поточний період року, затверджені розпорядженням голови обласної державної адміністрації;

- Накази управління облдержадміністрації "Про організацію оздоровлення, відпочинку та зайнятості дітей і підлітків влітку поточного періоду".

З моменту створення ООН проблема дітей та їх благополуччя стають у центрі уваги світової громадськості. Світове співробітництво продовжує закладати і впроваджувати в життя основні принципи гуманістичної політики стосовно дітей: у 1959 р. прийнято Декларацію прав дитини. Аналізуючи зміст проголошених у ній принципів, можна виділити такі права дитини: на медичне обслуговування, гру, інформацію, вільно виражати свої власні думки, вибирати віросповідання, навчання, любов і піклування, повноцінне харчування[34].

На засіданнях ООН обговорювались питання, пов'язані з неможливістю в повному обсязі реалізувати принципи, які містить Декларація прав дитини. Обговорено доповіді про серйозні порушення прав дітей. Визнано, що інтереси дітей і батьків не завжди співпадають. У результаті було створено комісію з підготовки Конвенції про права дитини, котра працювала протягом 10 років і запропонувала її текст, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. на засіданнях конгресу, без голосування, за загальною згодою. Документ вступив у силу з 2 вересня 1990 р. – з цього моменту, коли був ратифікований двадцятьма країнами світу. Для України Конвенція про права дитини вступила в силу 27 лютого 1991 р. після ратифікації її Верховною Радою України. Головна мета Конвенції про права дитини полягає у максимальному захисті інтересів дитини, її положення спрямовані на забезпечення дітям основних умов, які необхідні для життя (їжа, вода, охорона здоров'я); можливості розвитку (гра, освіта); захист (від зловживань, експлуатації, збройних конфліктів); право на участь (висловлювати свою точку зору, право бути почутим) [35].

В Україні здійснюється право учнів та вихованців на принципі добровільності вибору типів закладів та видів діяльності, за підтримки батьків або осіб, які їх замінюють. Засади державної політики України у сфері

реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток встановлює Закон України "Про охорону дитинства" (2001 р.) [37].

Основні засади державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, правові, фінансові та організаційні засади утворення і діяльність дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, права, обов'язки та відповідальність усіх учасників процесу визначені у Закон України "Про оздоровлення та відпочинок дітей", саме цим законом зазначено, що державна політика у сфері оздоровлення та відпочинку дітей має ґрунтуватися на наступних принципах:

- рівності прав кожної дитини на оздоровлення та відпочинок;
- визнання пріоритетним у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування здійснення заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я дітей шляхом організації оздоровлення та відпочинку;
- створення оптимальних умов для безпечного та ефективного перебування дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку; створення умов для зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей шляхом належної організації оздоровлення та відпочинку;
- надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітям, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки; адресності соціальної допомоги, що надається з державного і місцевих бюджетів для оздоровлення та відпочинку дітей[36].

Направляючи дії на вирішення основних завдань виховної роботи в соціально-педагогічних закладах у літній період, потрібно спиратися на деякі аспекти Закону України "Про оздоровлення та відпочинок дітей", а саме, на:

- оздоровлення та фізичне удосконалення дітей;
- розвиток комунікативних здібностей, дружнього спілкування та взаємопідтримки;

- формування навичок культури поведінки, культури побуту; культури гігієни;
- формування бережливого ставлення до природи, естетико-екологічної культури;
- ознайомлення з історією та культурою рідного краю; розвиток інтересу до історії та культури України, традицій і звичаїв українського народу;
- прилучення дітей до скарбниць світової художньої культури;
- розвиток дитячої художньої та технічної творчості; залучення дітей до обслуговуючої праці в умовах дитячого оздоровчого табору;
- трудове та економічне виховання дітей та підлітків [36].

Згідно зі статтею 31 Закону України "Про оздоровлення та відпочинок дітей" проголошується, що "держави-сторони визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом; держави-сторони поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку" [36 с.15].

У «Типовому положенні про дитячий оздоровчий заклад», яке затверджене наказом Державного комітету у справах сім'ї та молоді від 5 лютого 2004 р. №31, визначено, що дитячий оздоровчий заклад у своїй діяльності має керуватися Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами районного відділу освіти, рішенням місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також своїм положенням (статутом).

На основі Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей складається обласна програма відпочинку та оздоровлення дітей, яка затверджена розпорядженням голови обласної державної адміністрації та видається наказ управління облдержадміністрації "Про організацію

оздоровлення, відпочинку та зайнятості дітей і підлітків влітку ". У обласній програмі відпочинку та оздоровлення дітей зазначено основну мету програми: створення дієвого механізму організації, проведення відпочинку та оздоровлення дітей, молоді, який повинен враховувати соціально-економічні, територіально-географічні особливості, потреби регіону та бути спрямованим на збільшення як якісних, так і кількісних показників оздоровлення та відпочинку.

Отже, нормативне законодавство щодо оздоровлення та відпочинку дітей і підлітків в соціально-педагогічних закладах у літній період передбачає реалізацію таких основних завдань: удосконалення виховної системи діяльності оздоровлення та відпочинку дітей і підлітків; стимулювання діяльності дитячих літніх оздоровчих закладів, які функціонують на території України; підвищення рівня науково-методичного, інформаційного та кадрового забезпечення оздоровчо-виховного процесу; створення умов для функціонування, раціонального використання, розвитку різноманітних форм і видів організації відпочинку та оздоровлення дітей; організація в першу чергу відпочинку та оздоровлення дітей пільгових категорій, здійснення першочергового постачання необхідних продуктів харчування, лікарських препаратів, медичного обладнання дитячим літнім оздоровчим закладам; підготовка педагогічних, медичних та інших кадрів для роботи в дитячому оздоровчому закладі; посилення персональної відповідальності керівників і працівників дитячих літніх оздоровчих закладів за охорону життя та безпеку життєдіяльності суб'єктів оздоровчо-виховного процесу.

Таким чином, літні соціально-педагогічні заклади України, попри всі соціально-економічні негаразди функціонують, що забезпечує реалізацію прав дитини на змістовний відпочинок, охорону здоров'я, додаткову освіту, всебічний розвиток та рівноправне визнання в соціумі. Вважаємо, що дотримання нормативно-правових документів та законів щодо забезпечення

діяльності соціально-педагогічних закладів у літній період сприятиме успішному функціонуванню та розвитку їх мережі.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

Дослідження проблеми організації дитячого дозвілля переконало нас в тому, що створення умов для повноцінного дозвілля дітей у літньому таборі не тільки сприяє всебічному розвитку особистості дитини, а також є умовою її соціалізації, подолання девіантних поведінкових нахилів та проявів.

Профілактична діяльність – не короткочасна кампанія, а цілеспрямований процес, що здійснюється планомірно, постійно, з комплексним охопленням різних сфер життєдіяльності дітей. Дієвість виховних заходів багато в чому визначається аргументованістю та доказовістю використання інформації. Форми і методи, які використовуються в ході профілактичної діяльності повинні будуватися з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей старшокласників, рівня їхньої культури.

Організація заходів щодо профілактики залежності від психоактивних речовин в діяльності шкільного соціального педагога будується на основі цільових програм, об'єднаних загальною концепцією профілактичної роботи, які забезпечують: поширення інформації про психоактивні речовини; формування у старшокласників навичок аналізу і критичної оцінки інформації і вміння приймати правильні рішення; надання альтернатив наркотизації.

Слід особливо відзначити, що важливим для реалізації методик опрацювання життєвих ситуацій, розвитку життєвих навичок та навчання здоровому способу життя є вміння приймати рішення і критично мислити, оцінювати наслідки власних дій, шукати альтернативні рішення, позитивно впливати на оточуючих та вміти аналізувати і відбирати правильну інформацію та її джерела. Для того, щоб ефективно впливати на поведінку

старшокласників, доцільно поєднати спеціально організовану профілактичну діяльність за вищезазначеними методиками із можливостями шкільних дисциплін.

Отже, зміст технології соціально-педагогічної профілактики залежності від психоактивних речовин повинен дати підлітку можливість приймати позитивні для власного здоров'я рішення, а методи профілактичного впливу повинні бути націлені на покращення здоров'я і досягнення поведінкових змін. Навчання здорового способу життя ґрунтується на усвідомленні ними факторів ризику і допомагає їм визначитися з необхідністю обирати для існування простір, вільний від психоактивних речовин [86].

Разом з цим, особливості технології соціально-педагогічної профілактики проявляються в тому, що вона спрямована на випереджальне формування позитивних життєвих установок, цінностей та досвіду старшокласників. Отже, взаємодія в рамках соціально-педагогічної профілактики повинна базуватися на постулатах гуманної педагогіки, а сам соціальний педагог повинен виступати свідомим носієм і організатором гуманної педагогіки в щоденній педагогічній взаємодії з дитиною.

РОЗДІЛ III. ВЕЛОТУР ЯК ОДИН ІЗ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

3.1. Формування здорового способу життя в умовах літнього табору.

Питання збереження і зміцнення здоров'я дітей, в тому числі і психологічного, відображений в нормативних документах. Питаннями психічного та психологічного здоров'я займалися педагоги і психологи як вітчизняного так і зарубіжного кола науковців: А.В. Брушлинський, Л.С. Виготський, Н.Г. Гаранян, І.В. Давидова, В.В. Дубровіна, А.Н. Леонт'єв, Г.Н. Никифоров, В.Е. Пахальян, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн, А.Б. Холмогорова, О.В. Хухлаєва, Д.Б. Ельконін та ін. Вони відзначали, що психічні явища виникають в ході специфічної взаємодії індивіда із зовнішнім світом.

На думку А. В. Антоновського, «психологічні аспекти психічного здоров'я є сукупністю особистісних характеристик, які є передумовами стресостійкості, соціальної адаптації, успішної самореалізації» [4].

Молодший шкільний вік є вирішальним у формуванні фундаменту фізичного і психологічного здоров'я. Важливо на даному етапі сформувати у дітей базу знань і практичних навичок здорового способу життя, усвідомлену потребу в систематичних заняттях фізичною культурою і спортом.

Психологічні аспекти – це такі особистісні характеристики, як уміння протистояти стресам, вільно адаптуватися і успішно реалізовувати свої можливості в соціумі. До таких характеристик відносять: показники соматичного здоров'я, властивості здорових людей: активність, цілеспрямованість, а також адаптацію до сприятливих і несприятливих умов: стресостійкість, комунікабельність, вміння тримати свої вчинки в рамках соціальної норми.

Психологічне здоров'я робить особистість самодостатньою, у якій оптимально функціонують всі психічні структури людини, необхідні для поточної життєдіяльності.

З. М. Хізроевою були виділені критерії психологічного здоров'я, так, до зовнішніх критеріїв належать «адаптивність як пристосування до навколишнього середовища, рівновагу організму з середовищем, функції організму» до внутрішніх критеріїв такі як «благополуччя – стан душевного і фізичного спокою, викликаний оптимальним протіканням всіх життєвих процесів, гармонійність – баланс розвитку організму, здатність функціонувати» [57].

Таким чином, психологічне здоров'я – це вміння з внутрішнім спокоєм і подальшим позитивним розвитком пристосовуватися до різних ситуацій навколишнього середовища. Основна функція психологічного здоров'я – це підтримка активного динамічного балансу між людиною і навколишнім середовищем.

Психологічне здоров'я дітей має свою специфіку. З. М. Хізроева зазначає, що «основу психологічного здоров'я складає повноцінний психічний розвиток на всіх етапах онтогенезу. Отже, психологічне здоров'я дитини і дорослого відрізняються сукупністю особистісних новоутворень, які ще не розвинулися у дитини, але повинні бути присутніми у дорослого» [57, с. 19].

Підлітковий вік є сенситивним періодом для формування і розвитку всіх функцій діяльності людини. У цьому віці відбувається становлення таких процесів як: мислення і пам'ять дитини, яке переходить від наочно-дієвого до наочно-образного. З розвитком процесів мислення нерозривно пов'язаний розвиток мови, формування даних процесів є основою і нерозривно пов'язане з появою світогляду і самосвідомості молодшого школяра. На думку Л.С. Виготського, провідне значення набуває розвиток уяви молодших школярів.

Дані новоутворення відбувається під безпосереднім впливом і в оточенні близьких дорослих, які не тільки дбають про дитину, навчають її, а й створюють психологічний комфорт. Однак, безсумнівно, важливо, в яких умовах відбувається формування даних функцій, який психологічний клімат оточує дитину, наскільки комфортна навколишня атмосфера.

О. О. Малкова вважає: «спілкування зі старшими для дитини служить єдиною можливим контекстом, в якому вона досягає і «привласнює» здобуте людьми раніше. Таким чином, спілкування – найголовніший фактор загального психічного розвитку дітей» [57].

Саме молодший шкільний вік характеризується тісною емоційною прихильністю дитини до батьків (особливо до матері), причому не у вигляді залежності, а у вигляді потреби в любові, повазі, визнанні.

Дослідження М. Ейнсворт, Е. Еріксона дозволили зробити висновок, що «порушення взаємодії дитини з матір'ю може призвести до формування таких негативних особистісних утворень, як тривожна прихильність і недовіра до навколишнього світу замість нормальної прихильності і базової довіри» [цит. за: 4].

Для проведення профілактичної роботи з підлітками, що мають схильність до девіантної поведінки, нами було обрано не зовсім традиційний формат – а саме велотабір. Фактично, було визначено та заплановано проведення велотуру за участі дітей 13-14 років, що мають схильність до девіантної поведінки, за мальовничими місцями українських Карпат (Закарпатська область).

Метою організації велосипедного табору за участі дітей зі схильністю до девіантної поведінки було, в першу чергу, формування відповідальності кожного з них як за самого себе, так і за товаришів за велосипедним походом. Відповідно до мети, були сформульовані окремі завдання реалізації концепції велосипедного табору:

- виховання самостійності, вміння відповідати за власні вчинки та вчинки товаришів;

- розвиток практичних комунікативних навиків дітей, що мають схильність до девіантної поведінки;
- формування дисциплінованості, пунктуальності, уміння розраховувати та заощаджувати витрати часу, розподіляти обов'язки тощо;
- розширення кругозору учасників велосипедного табору шляхом відвідування природних та культурно-історичних пам'яток України, виховання та зміцнення патріотичних почуттів, любові та поваги до Батьківщини;
- зміцнення здоров'я, витривалості.

Участь у підготовці велосипедного табору взяли, окрім організаторів-вихователів, що здійснювали супровід, 5 підлітків у віці від 13 до 15 років. Усі вони є учнями загальноосвітніх навчальних закладів м. Київ і перебувають на спеціалізованому обліку через прояви девіантної поведінки. Усі учасники велосипедного табору мають навички та вміння їзди на велосипеді.

Для організації життєдіяльності велосипедному «пересувному» таборі в одній із туристичних агенцій м. Київ були орендовані велосипеди, туристичні наплечники, придбано провізію в обсягах, орієнтованих на тривалість переїзду, придбані залізничні квитки до місця проведення велосипедного маршруту та назад.

Обов'язки між учасниками велосипедного туру були розподілені наступним чином: (Таблиця 2.)

Розроблений велосипедний маршрут отримав назву «Українські Карпати». За критеріями складності місцевість проходження маршруту може бути охарактеризована як маршрут третього рівня складності.

Маршрут розрахований на 12 днів (може бути використаний спрощений і ускладнений варіант). З огляду на мету велосипедної подорожі, нами визначено такий маршрут: Рахів – Ділове – Великі Бички – Солотвине – Тячів – Королево – Хуст .

Рахівський район – найбільш високогірна частина України і відрізняється своїми неповторними природними об'єктами. Візитною карткою є Черногорський масив з найвищою точкою України – горою Говерлою (2061 м.). На шляху прокладеного маршруту також знаходяться численні культурно-історичні, архітектурні пам'ятки.

Профілактична робота в умовах пересувних таборів передбачала орієнтацію оздоровчої виховної роботи соціального працівника, вожатих, працівників позашкільних закладів на пошук інноваційних форм роботи з вихованцями. Отже, однією із інноваційних форм виховної роботи з профілактики девіантної поведінки, на нашу думку, мало бути впровадження в діяльність профільних позашкільних закладів велотуру.

Велотуризм як активний відпочинок полягає в проходженні на велосипеді маршрутів, що містять загальнотуристичні і специфічні для велотуризму об'єкти екскурсійного характеру. Складність таких походів може коливатися від простої до вкрай високої, маршрути прокладаються так, щоб використати переваги, які дає велосипед для швидкого пересування по маршруту. Головні відмінності таких велопоходів від спортивного велотуризму, орієнтованого на отримання спортивних розрядів і звань — відмова від навмисного ускладнення маршруту, поділу походів на категорії складності і суміщення спортивної складової походу з оглядом культурних та природних пам'яток. Серед видів активного відпочинку, велосипедний туризм є лідером за швидкістю пересування і протяжністю маршрутів.

Програма туру була розрахована на 12 днів

1-й день

- Приїзд з Києва до Рахова в 6.05 зустріч представником турбази «Тиса»

- Розташування в 2 і 3-х місних номерах зі зручностями, сніданок

- Оренда велосипеда, підготовка до походу

2-й день

- 8.00 підйом

- 8.20 ранкова зарядка
- 8.30 сніданок
- Виїзд до Чорногірського масиву. Знайомство з найвищою точкою України - горою Говерлою, горами Петрос, Ребра, Менчул (14 км. 1,5 години).

- Огляд скельного масиву та обід в місцевому кафе

- Повернення до туристичної бази, вільний час

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту другого дня туру представлена на малюнку 1.

Малюнок 1. Мапа маршруту другого дня туру (Рахів – Черногора)

3-й день

- 8.00 підйом

- 8.20 ранкова зарядка

- 8.30 сніданок

- Переїзд до с.Чорна Тиса, де бере свій початок р. Тиса. Навпроти Черногори в південному напрямку знаходяться Рахівські гори - частина Мараморського кристалічного масиву.

- Огляд місцевості. обід у місцевому кафе

- Повернення до туристичної бази. вільний час.

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту третього дня туру представлена на малюнку 2.

Малюнок 2. Мапа маршруту третього дня туру (Рахів – Чорна Тиса)

4-й день

- 8.00 підйом

- 8.20 ранкова зарядка

- 8.30 - сніданок, збори, звільнення номерів

- 9.30 - виїзд в Ділове (12 км. 1,5 год). У селі Ділове, у Рахівському районі, поблизу від відомого Карпатського біосферного заповідника, на березі річки Тиса біля кордону з Румунією.

- Переїзд у мальовничі гори до "живої" лікувальної води мінеральних джерел, яких у цьому районі налічується більше 80. Наповнює силою і здоров'ям ароматне хвойне цілюще повітря (8 км).

- Відвідини географічного центру Європи
- Обід в місцевому кафе
- Розміщення на території місцевої бази відпочинку, вільний час.

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту четвертого дня туру представлена на малюнку 3.

5-й день

- 8.00 підйом
- 8.20 ранкова зарядка
- 8.30 - сніданок, збори, звільнення номерів
- 9.30 - виїзд до Карпатського біосферного заповідника.
- Повернення на базу відпочинку, вільний час.

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа п'ятого дня туру представлена на малюнку 4.

Малюнок 3. Мапа маршруту четвертого дня туру (Рахів – Ділове)

Малюнок 4. Мапа маршруту п'ятого дня туру (Ділове – Карпатський біосферний заповідник)

6-й день

- 8.00 підйом
- 8.20 ранкова зарядка
- 8.30- сніданок
- 9.30 - Переїзд у с. Великий Бичків (20 км, 2,5 год). Великий Бичків - один з найстаріших населених пунктів східного Закарпаття. Село розташоване в мальовничій долині біля підніжжя Карпатських гір, на правому березі швидкоплинної ріки Тиса.

- Розселення в туристичному комплексі «Гранд» (2-х місні номери)
- Вечеря

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту шостого дня туру представлена на малюнку 5.

Малюнок 5. Мапа маршруту шостого дня туру (Ділове – Великий Бичків)

7-й день

- 8.00 підйом

- 8.20 ранкова зарядка

- 8.30. Сніданок

- Зміна в пункті прокату велосипедів, виїзд в Солотвино (20 км 3 години).

- Знайомство з соляними печерами Слотвіни. Обід в місцевому кафе

- Переїзд на унікальні солоні озера «Кунігунди» урочища Затон (5 км 30 хв). За своїми лікувальними властивостями озера є аналогом знаменитого Мертвого моря.

- Повернення в с.Великий Бичків (20 км) у туркомплекс «Гранд», вечеря.

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту сьомого дня туру представлена на малюнку 6.

Малюнок 6. Мапа маршруту сьомого дня туру (Великий Бичків – Солотвино)

8-й день

- 8.00 підйом

- 8.20 ранкова зарядка

- 8.30 сніданок, виселення з номерів, виїзд в м. Тячів (20 км 2,5 години)

- Екскурсія по місту. З Тячевом пов'язані імена видатних особистостей.

У цьому місті жив і творив відомий угорський художник - Шимон Голлоші.

- Обід в міському кафе

- Розташування на ніч у готельному комплексі, вільний час

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту восьмого дня туру представлена на малюнку 7.

9-й день

- 8.00 підйом
- 8.20 ранкова зарядка
- 8.30 сніданок, виселення з номерів

- Виїзд в м. Хуст (18 км 1,40). Хуст стоїть над річкою Тисою, під високою Замковою горою. Відпочинок в Хусті радує в усі пори року, незалежно від сезону. Особливо неповторний місто навесні. Над повноводною Тисою, Річкою і Хустця схиляються низько-низько косі верби, квітне черемха, черешня, акація. Наприкінці весни в заповідній Долині нарцисів біло-біло квітнуть казкові квіти.

Чудово тут і влітку – навкруги прекрасні гори, в зелені потопають міські вулиці, біля річки розкидаються наметові містечка.

Восени - набережні, Замкова гора, парки переливаються всіма кольорами веселки. Казковий листопад ... Золота осінь ... [12, с. 211]

Далі приходить зима. Замкова гора покривається білим одягом, морози сковують річки на утіху катається на ковзанах. Ще відомий Хуст своєю славною історією, яка є невід'ємною частиною історії Закарпаття. Важливу роль зіграла Хустська фортеця під час відбиття останнього вторгнення на територію краю татаро-турецьких полчищ в 1717 р.

- Розміщення на базі відпочинку «Нарцис» (2-х і 3-х місні номери)
- Вечеря

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту дев'ятого дня туру представлена на малюнку 7.

Малюнок 7. Мапа маршруту восьмого дня туру (Тячів – Хуст)

10-й день

- 8.00 підйом
- 8.20 ранкова зарядка
- 8.30 сніданок, виїзд в Долину нарцисів (5 км, 30м), відпочинок
- Обід в місцевому кафе
- Повернення до бази відпочинку «Нарцис», вільний час

Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту десятого дня туру представлена на малюнку 8.

Малюнок 8. Мапа маршруту дев'ятого дня туру (Хуст – Долина Нарцисів)

Малюнок 9 Мапа маршруту десятого дня туру (Хуст – Шаян – Хуст)

11-й день

- 8.00 підйом
- 8.20 ранкова зарядка
- 8.30 сніданок
- Переїзд до мінеральних джерел «Шаян» (10 км, 1.20м)
- Дегустація мінеральних вод із джерела «Шаян»
- Обід в місцевому кафе
- Повернення до бази відпочинку «Нарцис»
- Вільний час
- Робота еколога (прибирання сміття)

Мапа маршруту одинадцятого дня туру представлена на малюнку 10.

Малюнок 10. Мапа маршруту одинадцятого дня туру (Хуст – Шаян – Хуст)

12-й день

- 8.00 підйом
- 8.20 ранкова зарядка
- 8.30 сніданок
- Переїзд в селище Вишково. (20 км 3 ч.) Селище міського типу знаходиться в південно-східній частині Хустського району, Закарпатської області України. Розташований на лівому березі Тиси поблизу державного кордону України з Румунією. Колись Вишково мав статус «коронного міста». Але в наші дні є відмінним місцем для розвитку сільського зеленого туризму.

12.00. обід

- 13.00 Екскурсія в старовинний сільський будиночок. Він споруджений за традиціями архітектури характерною для даної місцевості, а

розташований на центральній вулиці, на деякій відстані від середньої угорської школи.

- 20.00 Повернення до Хуста (20км). Здача номерів та орендованих велосипедів.

Робота еколога (прибирання сміття)

- Відправлення до Києва в 00.20 хв з залізничної станції Хуст.

Мапа маршруту дванадцятого дня туру представлена на малюнку 11.

Малюнок 11. Мапа маршруту дванадцятого дня туру (Вишково – Хуст)

Після повернення з велотуру серед його учасників було проведене опитування із метою визначити ступінь їх задоволеності участю в велопоході. Для цього кожному із них було поставлене питання: що Вам найбільше запам'яталося з походу?

Переважна більшість учасників літнього велосипедного табору відзначила, що найбільш цінним для них була можливість краще пізнати свою Батьківщину, із користю провести час, дізнатися щось нове для себе. Проте кожен із учасників походу сформулював й індивідуальні враження від участі в велосипедному таборі.

Так, заступник керівника групи Ілля Л. відзначив, що зазнав певних труднощів в управлінні групою за дорученням педагога-керівника, внаслідок чого дійшов висновку про необхідність удосконалення навичок комунікації з однолітками. Марина Л., яка виконувала обов'язки кухаря в поході, зазначила, що вдосконалила власні кулінарні навички, зокрема, навчилася готувати смачні та поживні страви у максимально стислий часовий термін. Окрім того, дівчина отримала задоволення від того, що вела фото- та відеозйомку походу, викладаючи світлини та відео до блогу в соціальній мережі Інстаграм. Лілія К., яка виконувала обов'язки санінструктора та еколога, підкреслила, що похід обійшовся без серйозних травм та захворювань, тому роботи в неї майже не було, а прибирання після кожного привалу справило позитивний вплив на вміння дисциплінувати себе. Олег В., якому довірили ведення бюджету туристичної кампанії, відзначив, що

завдяки вмілій організації походу були заощаджені кошти, завдяки яким стало можливим відвідування кав'ярень та культурно-мистецьких закладів. Устин Л., що був відповідальним за ремонт спорядження, підкреслив, що, незважаючи на окремі поламки протягом походу, кожен із його учасників дбайливо ставився до свого спорядження, розуміючи відповідальність за його збереження.

Таким чином, можна сказати, що кожен із учасників велотуру залишився задоволеним від перебування разом з новими друзями, і в цілому. На нашу думку, це підтверджує успішність використання цієї форми профілактики виявів девіантної поведінки серед підлітків, оскільки участь у велосипедному турі сприяє формуванню й розвитку в них таких позитивних якостей, як відповідальність, спостережливість, заощадливість, здатність до підтримки товариша, що притлумлюють дію негативних поведінкових чинників.

ВИСНОВКИ ДО ІІІ РОЗДІЛУ

Для проведення соціально-профілактичної роботи з підлітками, що мають схильність до девіантної поведінки, нами було обрано не зовсім традиційний формат – а саме велотабір. Фактично, було визначено та заплановано проведення велотуру за участі дітей 13-15 років, що мають схильність до девіантної поведінки, за мальовничими місцями українських Карпат (Закарпатська область).

Метою проведення велосипедного табору за участі дітей зі схильністю до девіантної поведінки було, в першу чергу, формування відповідальності кожного з них як за самого себе, так і за товаришів за велосипедним походом.

Участь у підготовці велосипедного табору взяли, окрім педагога, що здійснював супровід, 5 підлітків у віці від 13 до 15 років. Усі вони є учнями загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва і перебувають на

спеціалізованому обліку через прояви девіантної поведінки. Усі учасники велосипедного табору мають навички та вміння їзди на велосипеді.

Маршрут був розрахований на 12 днів (може бути використаний спрощений і ускладнений варіант). З огляду на мету велосипедної подорожі, нами визначено такий маршрут: Рахів – Ділове – Великі Бички – Солотвине – Тячів – Королево – Хуст .

Як підсумок проведеної роботи можна відзначити, що кожен із учасників велосипедного туру залишився по-своєму задоволеним перебігом перебування в ньому та здійсненим походом. На нашу думку, це підтверджує успішність використання цієї форми профілактики виявів девіантної поведінки серед підлітків, оскільки участь у велосипедному турі сприяє формуванню й розвитку в них таких позитивних якостей, як відповідальність, спостережливість, заощадливість, здатність до підтримки товариша, що притлумлюють дію негативних поведінкових чинників.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження ми дійшли таких висновків, що для досягнення успіху в профілактиці девіантної поведінки і в навчанні здоровому способу життя повинен бути реалізований комплексний і системний підхід, який максимально охоплює багато сторін життя молоді, що використовує інтерактивні методи і різні форми профілактичної роботи на всіх рівнях її організації.

Вивчення та аналіз наукової літератури показав, що проблема девіантної поведінки має свою історію наукового аналізу. З цієї тематики опубліковано велику кількість праць сучасних вітчизняних та закордонних авторів, таких як Н.В. Ківенко, І.І. Лановенко, П.В. Мельник, С. Бадмаєва, М. Буянова, Т. Донських, О. Змановську, В. Кондрашенка, А. Фурманова В.Ф. Моргун, К.В. Сєдих, А.О. Бучак, В.А. Бачинін, Я.І. Гишинський, Ж.Є. Іванова, Ю.О. Клейберг, В.Д. Менделевич, Р. Кловард, Б. Крег, Г.В. Данхем, К. Еріксон, Р. Феріс, Е.Т. Херші, Е.М. Лемер, А. Ліска, Р.Е. Парк, Ф. Таненбаум, В.І. Томас, С.Г. Трауб, В. Шелдом та інших.

За результатами проведеного дослідження вважаємо, що девіантну поведінку людини можна позначати як систему вчинків, так і окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві нормам і виявляються у вигляді ухилення від морального естетичного контролю за власною поведінкою. Основною оцінкою девіантної поведінки людини є аналіз її взаємодії з реальністю, оскільки чільний принцип норми – адаптивність – виходить з пристосування по відношенню до чогось і комусь, тобто реального оточення індивіда. Взаємодію індивіда й реальності можна представити п'ятьма способами: пристосування, боротьба (протидія), болісне протистояння, догляд та ігнорування.

Як девіантну прийнято визначати поведінку, що не узгоджується із ролями та нормами. Слід зауважити, що для одних соціологів відліковою (нормативною) точкою прийнято вважати очікування, що характеризують відповідну поведінку, інші ж соціологи вдаються до еталонів, поведінкових зразків. Наявна також думка про можливу приналежність девіації не лише до дій, а й до ідей, поглядів.

Часто параметром поведінкової девіантності визначається той ступінь, у якому суспільство реагує на неї. Для такого підходу характерне визначення девіації як такої поведінки, що суперечить груповій нормі. Відтак, людина, що поводить себе подібним чином, повинна бути ізольована від суспільства, бути вилікуваною чи ув'язненою у тюрмі, або ж можлива й інша форма покарання.

Якщо базуватися на загальних уявленнях, можна визначити девіантну поведінку в якості вчинку, дії людини або групової дії, який іде всупереч із встановленими на офіційному рівні або ж сформованими фактично у відповідному соціально-культурному просторі нормами та очікуваннями.

Девіантологічні дослідження від самого початку містили трактування меж уживання виразу «девіантна поведінка». Дещо пізніше стали маркувати термінами, пов'язаними з девіацією, відхиленням, девіантністю або ж соціальною девіацією (соціальним відхиленням). Категорія «девіація» застосовна не тільки до соціальних і культурних явищ, а й може бути розглянута в антропологічному і біологічному ракурсі, як позначення феномена поза межами конформістського існування і поведінки з результатами і наслідками. Девіація є формою появи вітальності людини і соціуму.

До основних форм девіантної поведінки в традиційному широкому сенсі відносять:

- 1) алкоголізацію та інші форми адикції;
- 2) усвідомлене вчинення правопорушень;
- 3) суїцидальну поведінку;

4) проституцію;

5) сексуальні девіації. Іноді до них додають ігроманію та інші форми залежності, що межують із психічними розладами.

Доведено, що створення умов для повноцінного дозвілля реалізує творчу, комунікативну, освітню, гедоністичну і прокреативну функції. Основними принципами організації дитячого дозвілля є: загальність і доступність, самодіяльність, індивідуальний підхід, систематичність і цілеспрямованість, цікавість, опора на інтерес, повага до особистості.

З'ясовано, що основними завданнями організації дозвілля дітей у літньому оздоровчому таборі виступають оздоровлення, формування навичок моральної поведінки, естетичних почуттів і якостей, забезпечення всебічного розвитку особистості дитини, а також розвиток самостійності, ініціативності, активної життєвої позиції, розвиток творчих здібностей та задатків особистості і включення їх в різні види трудової діяльності.

Вважаємо, що середовище літнього оздоровчого табору є сприятливим для проведення профілактичної роботи з підлітками, які виявляють схильність до девіантної поведінки. Це спричинено, на нашу думку, тим фактом, що в умовах позашкільного спілкування між проблемними дітьми та педагогами оздоровчого табору може встановлюватися значно тісніша взаємодія, ніж це можливо в умовах шкільного навчання.

Для проведення профілактичної роботи з підлітками, що мають схильність до девіантної поведінки, нами було обрано не зовсім традиційний формат, а саме – велотур.

Фактично, було визначено та заплановано проведення велотуру за участі дітей 13-14 років, що мають схильність до девіантної поведінки, за мальовничими місцями українських Карпат (Закарпатська область). Метою організації велотуру за участі дітей зі схильністю до девіантної поведінки було, в першу чергу, формування відповідальності кожного з них як за самого себе, так і за товаришів.

На нашу думку, це підтверджує успішність використання цієї форми соціальної профілактики виявів девіантної поведінки серед підлітків, оскільки участь у велосипедному турі сприяє формуванню й розвитку в них таких позитивних якостей, як відповідальність, спостережливість, заощадливість, здатність до підтримки товариша, що притлумлюють дію негативних поведінкових чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова И. В., Кагермазова Л. Ц., Савин В. А. Диалог культур как смыслотехнология формирования установок толерантного сознания и поведения студентов вуза // Российский психологический журнал. – 2013. – Т. 10. – № 1. – С. 46–59.
2. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Мн.: Университетское, 1990. – 560 с.
3. Антоновский А.В. Механизмы психологической защиты и стратегии совладания у педагогов средних школ: «цена» и «стоимость» психической адаптации // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 20: Пед. образование. – 2010. – № 1. – С. 89-98.
4. Балакірева О.М. Наркотики і підлітки / Балакірева О.М. , Дупленко П.Ю., Максимова Н.Ю. – К. : Наука, 1995. – 170с.
5. Безпалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи / О.В. Безпалько: монографія. – К. : Наук. світ, 2006. – 363 с.
6. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник / Безпалько О.В. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.-134с.
7. Беспалько В.В. Визначення методико-соціальних чинників формування наркоманії серед учнівської молоді та обґрунтування її первинної профілактики на прикладі західного регіону України: Автореф. дис. канд. мед. наук: 14.02.03. Національний мед. університет ім. О.О.Богомольця. – К. 2003. – 20с.
8. Беличева С. А., Фокин В. М. Социальная профилактика отклоняющегося поведения несовершеннолетних как комплекс охранно-защитных мер. – М., 1993.
9. Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия. – СПб., 1994.

10. Братусь Б. С., Сидоров П. И. Психология, клиника и профилактика раннего алкоголизма. – М., 1984.
11. Валицкас Г.К., Гиппенрейтер Ю.Б. Самооценка у несовершеннолетних правонарушителей // Вопросы психологии, 1989.- №5.
12. Винокурова О. Подготовка отрядного дела: слагаемые успеха / О. Винокурова // Народное образование. – 2006. – № 3. – С. 94-100.
13. Воронов В.В. Технология воспитания / В.В. Воронов. – М.: Школьная пресса, 2000. – С. 55.
14. Гулевич О. А. Структура правосознания и поведение в правовой сфере // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2009. – № 5 (7).
15. Добренков В. И., Кравченко А. И. Социология: Учебник. - М.: ИНФРА-М, 2001. - 624 с.
16. Еникеева Д. Д. Как предупредить наркоманию и алкоголизм у подростков: Учебное пособие. – М.: Издательский центр «Академия», 1999.
17. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел / И.П.Иванов. – М.: Магистр-пресс, 1999. – 178 с.
18. Ильин О. Ю. Правосознание: постнеклассическое правопонимание и личностная проекция: дисс. ... канд. филос. наук. – Тверь: Изд-во Тверского государственного технического университета, 2011. – 198 с.
19. Каникулы: игра и воспитание / Под ред. О.С.Газмана. – М.: Просвещение, 1988. – 168 с.
20. Кесельман Л. Социальные координаты наркотизма. – СПб.: Изд-во Института социологии, 1998.
21. Колокольникова З. Конкурсы в летнем лагере / З. Колокольникова // Научно-методический журнал заместителя директора по воспитательной работе. – 2005. – № 2. – С. 117-131.
22. Крикунова Т.К. Практическая педагогика / Т.К.Крикунова – М.: Академия, 1999. – С. 94.

23. Криминальная мотивация / Под редакцией В. Н. Кудрявцева. – М., 1986.
24. Кулаков С. А. Диагностика и психотерапия аддиктивного поведения у подростков. Учебно-методическое пособие. – М.; СПб.: Фолиум, 1998.
25. Кэмерон-Бэндлер Л. С тех пор они жили счастливо. – М., 1993.
26. Леонова Л.Г., Бочкарёва Н.Л. Вопросы профилактики аддиктивного поведения в подростковом возрасте: Учебно-методическое пособие. – Новосибирск: Изд-во НГМИ, 1998.
27. Леонтьев Д.А. Психология смысла. Природа, строение, динамика смысловой реальности. – М.: Смысл, 2003. – 487 с.
28. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации у подростков. – М., 1993.
29. Макеева А. Г. Организация педагогической профилактики наркотизации среди младших школьников: Пособие для учителей начальной школы. – СПб., 1999.
30. Месропян Г.М. Тревожность в системе психологической безопасности личности // Психология, социология и педагогика. – 2016. – № 3 [Электронный ресурс]. URL: <http://psychology.snauka.ru/2016/03/6456> (дата обращения: 07.01.2017).
31. Микляева А. В., Румянцева П. В. Школьная тревожность: диагностика, коррекция, развитие / А. В. Микляева, П. В. Румянцева. – СПб.: Изд-во: Речь, 2007. – 248 с.
32. Милашина О.Г. Социально-психологический тренинг как средство коррекции тревожности студентов ВУЗов: автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Новосибирск: Новосибирский государственный педагогический университет, 2009. – 23 с.
33. Неретина Т. Г. Использование артпедагогических технологий в коррекционной работе: учеб. пособие / сост. Т. Г. Неретина, С. В. Клевесенкова, Е. Е. Угринова, Н. Н. Кирилук, Е. Н. Болотова, Н. М. Заякина, Л. Ю. Суфлян, Н. А. Еремеева, В. О. Королева; под общ. ред. Т. Г. Неретиной. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 276 с.

34. Никитина И.В. Социальная тревожность и социальное познание (обзор зарубежных исследований) // Консультативная психология и психотерапия. – 2014. – № 4 (83). – С. 65-79.
35. Пасечник Л. Тревожный ребенок. / Л. Пасечник // Школьное воспитание. – 2007. – № 9. – С. 89-95; № 10. – С. 64-71.
36. Пихтіна Н.П. Профілактика та соціально-педагогічна робота з дітьми девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник/ Пихтіна Н.П., Новгородський Р.Г. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2011.- 239с.
37. Педагогика / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – С. 462.
38. Полшкова Т. А. Проблема ситуативной тревожности в психолого-педагогических исследованиях [Текст] // Актуальные вопросы современной психологии: материалы II междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2013 г.). — Челябинск: Два комсомольца, 2013. — С. 107-110.
39. Прихожан А. Психология тревожности: школьный и школьный возраст. / А. Прихожан – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 192с.
40. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психоаналитическая природа и возрастная динамика. – Воронеж: Изд-во ИПО «МОДЭК», 2009. – 119 с.
41. Прихожан А.М. Психологическая природа и возрастная динамика тревожности. (Личностный аспект): Дис. ... д-ра психол. наук. – СПб., 2009. – 210 с.
42. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. – Воронеж: Изд-во ИПО «МОДЭК», 2009 – 119 с.
43. Прохоров А.О., Валиуллина М. Е., Габдреева Г. Ш. Психология состояний: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности ВПО 030301 "Психология" / [А. О.

- Прохоров, М. Е. Валиуллина, Г. Ш. Габдреева и др.]; под ред. проф. А. О. Прохорова. – Москва: Когито-Центр, 2011. – 623 с.
44. Профілактика тютюнопаління. Інформаційно-методичні рекомендації для кураторів академічних груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://kdpu.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2702&Itemid=105]
45. Психолог в детском школьном учреждении. Методические рекомендации к практической деятельности / Под ред. Т.В. Лаврентьевой. – М.: Новая школа. 2009. – 205 с.
46. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. – Ростов н/Д, Феникс, 2010 – 25 с.
47. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности.- М.: Мир, 1994.
48. Рикрофт Ч. Тревога и неврозы / Ч. Рикрофт. – М., 2008. – 144 с.
49. Розин В.М. Страх и тревожность: природа феномена// Психология и психотехника. – 2014. – № 5. – С. 493-502.
50. Рубинштейн С.Я. Экспериментальные методики патопсихологии и их опыт применения в клинике. – М.: Медицина, 2007 – 77 с.
51. Сидоров К.Р., Крохина И.Г. Исследование причин тревожности учащихся // Новое образование. – 2013. – № 1. – С. 3-5.
52. Сидоров К.Р. Тревожность как психологический феномен// Вестник Удмуртского университета. – 2013. – № 3. – С. 42-52.
53. Слостенин В.А. и др. Педагогика / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под. ред. В.А. Слостенина. – М.: Академия, 2002. – 512 с.
54. Смилык И.М. Тревожность, страх и формирование устойчивого чувства безопасности // Мир психологии. 2008. – № 4. – С. 133–139.
55. Соловьева С.Л. Тревога и тревожность: теория и практика [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2012. – N 6 (17). – URL: <http://medpsy.ru> (дата обращения: 07.01.2017).

56. Спилбергер Ч. Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги // Тревога и тревожность: хрестоматия. / сост. В.М. Астапов. – СПб.: Пер Сэ, 2008. – С. 85-99.
57. Тетерский С. Воспитательное пространство детского лагеря / С. Тетерский // Народное образование. – 2005. – № 3. – С. 123-127.
58. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. – СПб.: Азбука-Классика, 2010. – 456 с.
59. Хабарова Т.Ю. Применение арт-терапии в лечении депрессивных и зависимых пациентов // Молодой ученый. — 2015. — № 4. — С. 107–111.
60. Хизроева З.М. Основные направления исследования устойчивости личности в психологии // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2014. – № 2 (27). – С. 17-21.
61. Шмаков С.А. Теория, методика и практика воспитания и организации досуговой деятельности школьников / С.А.Шмаков; Под ред. Л.П.Шопина. – Липецк, 2008. – 352 с.
62. Штукарева С.В. Конференция «Тревога. Что мы знаем о ней?!» // Консультативная психология и психотерапия. – 2011. – № 1. – С. 185–189.
63. Янов А. Первобытный крик / А. Янов. – М.: АСТ, 2009. – 606 с.
64. Ясюкова Л. А. Правосознание: диагностика и закономерности развития // Прикладная психология. – 2000. – № 4. – С. 1–13.
65. Abakumova I. V., Kruteleva L. Ju. Tolerance in the Structure of Life-Sense Strategies of the Modern Youth // The 13th European Congress of Psychology. In: The 13th European Congress of Psychology, 9–12 July 2013. Poster abstracts. Stockholm, 2013.
66. Halpern D. Moral values, social trust and inequality // British Journal of Criminology. – 2001. – V. 41. – pp. 236–251.
67. Leung K. Social axioms. The search for universal dimensions of general beliefs about how the world functions // J. of Cross-Cultural Psychology. – 2002. – V. 33. – pp. 286–302.

ДОДАТКИ

Таблиця 1.

Основні причини виникнення девіантної поведінки підлітків

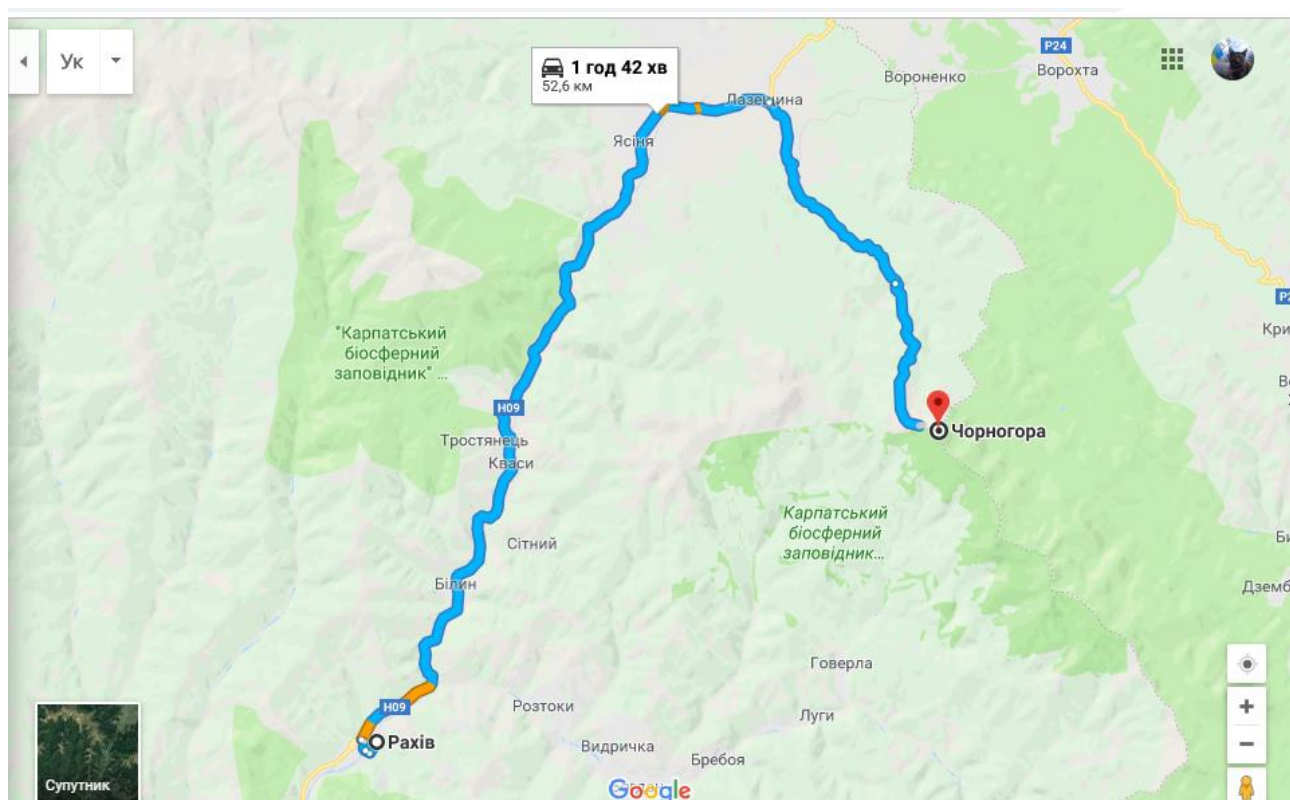
Причина	Перелік чинників
Біосоціальна	Фізичний потяг до протилежної чи своєї статі (лібідо), бажання задовольнити статеву потребу, ранній початок статевого дозрівання та пробудження сексуальних устремлінь.
Середовищна	Вплив друзів, знайомих, наявність орієнтації на негативну компанію. Порушення емоційного контакту із батьками, ускладнені взаємовідносини, неможливість відвертих бесід. Стимуляція девіантної поведінки оточенням: отримання негативної інформації через медіа, інтернет, від друзів, знайомих і т.д. Як наслідок, виникнення раннього початку паління, прийому наркотичних речовин, вживання алкоголю тощо.
Соціально-психологічна	Потреба в емоційній близькості та засобах її задовільнення, вживання спиртних напоїв у компанії.
Соціально-дезадаптаційна	Порушення соціальної адаптації, складні стосунки з батьками (конфлікти, покарання). Можливі наслідки: звуження кола знайомств до асоціальної компанії, відсутність бажання працювати, відмова від навчання та трудової діяльності.
Морально-етична	Диссоціація моральних настанов. Інтеріоризовані (засвоєні) суспільні норми.
Емансипативна	Прагнення стати дорослішим, завоювати повагу друзів, подруг.
Неблагополучна родина	Виховання в умовах деформованої і неповної родини.

Таблиця 2.

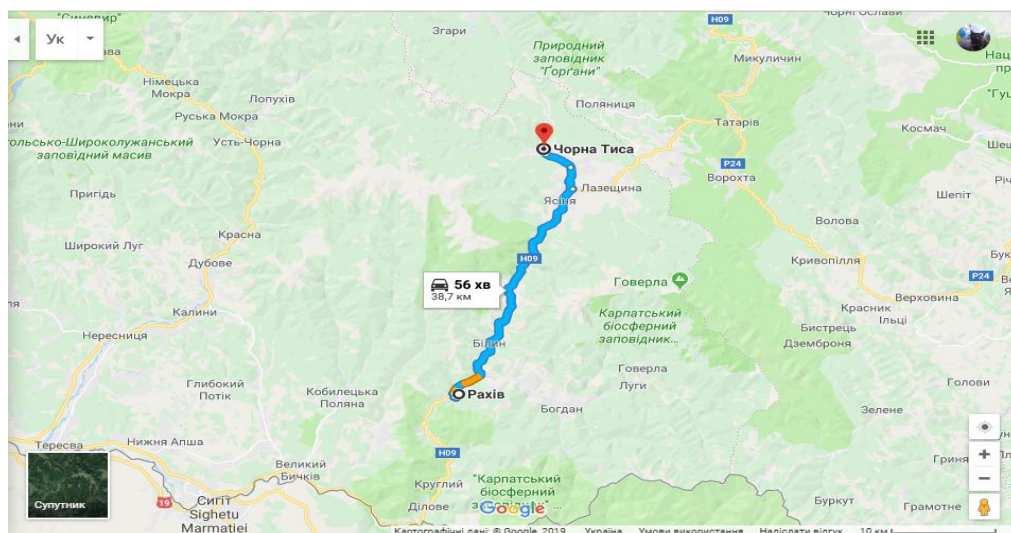
Розподіл обов'язків між учасниками велосипедного туру

№	ПІБ	Посада	Обов'язки
1	Трибє А.Ю., 23 роки Тарасенко О.І.,21 рік	Керівники групи (педагоги)	Розробляють маршрут. Керують рухом групи, веденням походу,стежать за виконанням графіку руху, контролюють фізичний та психічний стан учасників, підтримують дисципліну.
2	Логунов І. П., 15 років	Заступник керівника групи, штурман	Є першим помічником керівника, а за його відсутності повністю його заміняє
3	Лаврінєнко М.С., 14 років	Завгосп / кухар, фотограф	Складає меню,відповідає за добір та приготування продуктів. Веде фотохроніку велотуру.
4	Кирилюк Л.І., 14 років	Санінструктор, еколог.	Контролює стан здоров'я учасників походу. Надає першу медичну допомогу, має при собі аптечку. Спостерігає за станом природи після відвідин групою відповідного місця.
5	Вікарчук О.М., 14 років	Скарбник	Веде облік витрат у поході
6	Левко У.М., 13 років	Відповідальний за ремонт спорядження	Комплектує парк велосипедів, стежить під час подорожі за їх станом та станом спорядження туристів, у разі необхідності здійснює ремонтні роботи.

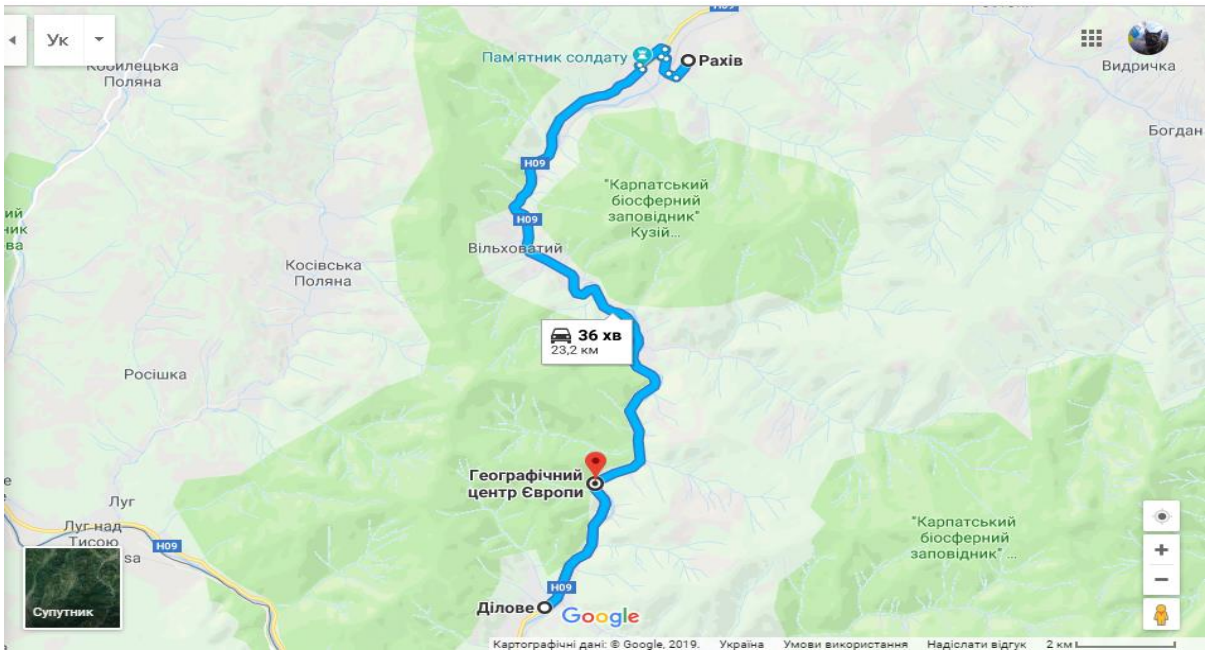
Малюнок 1

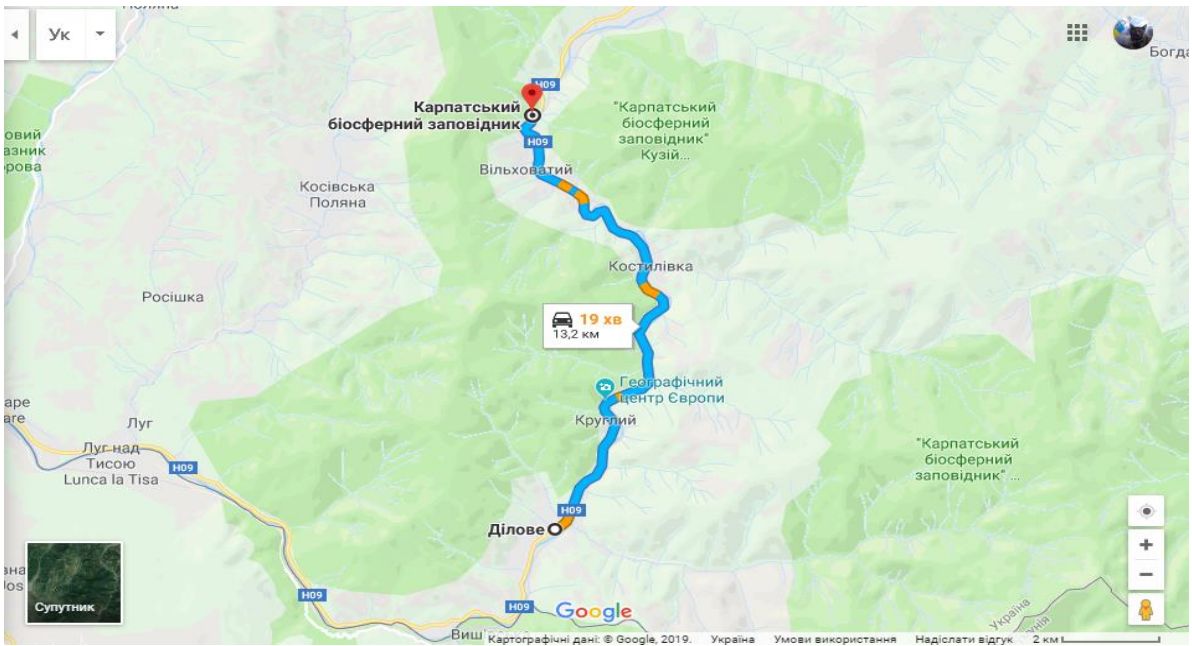
Малюнок 2.

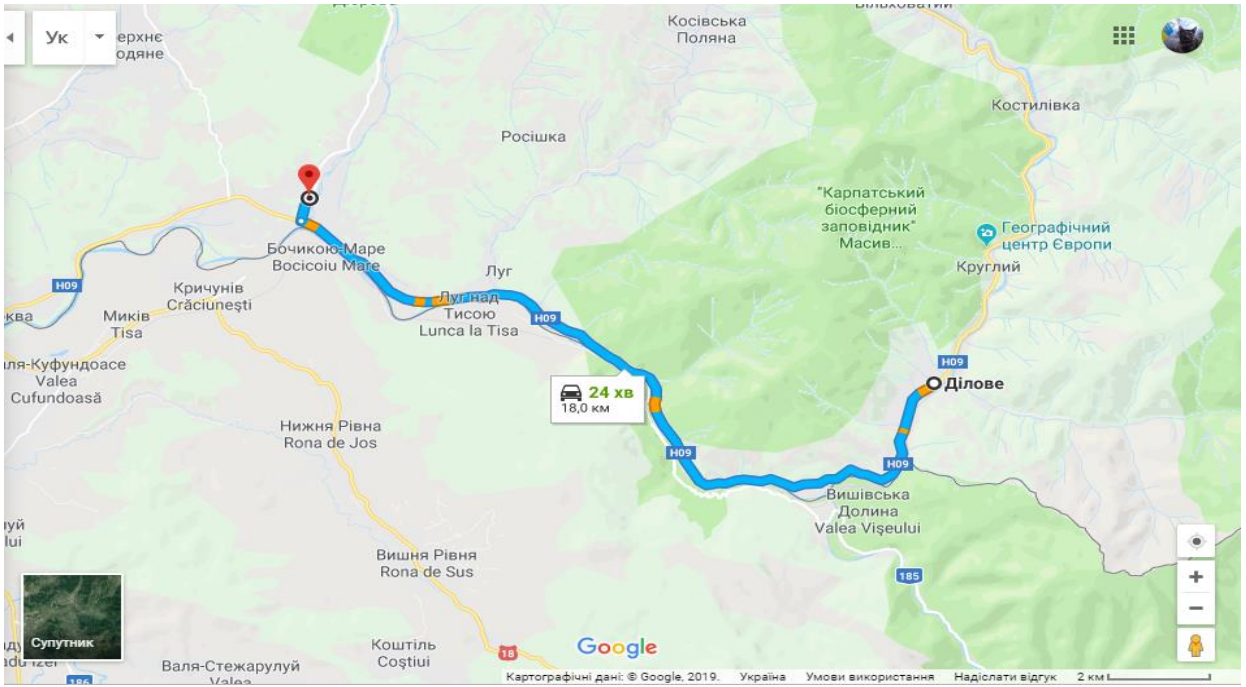
Малюнок 3.

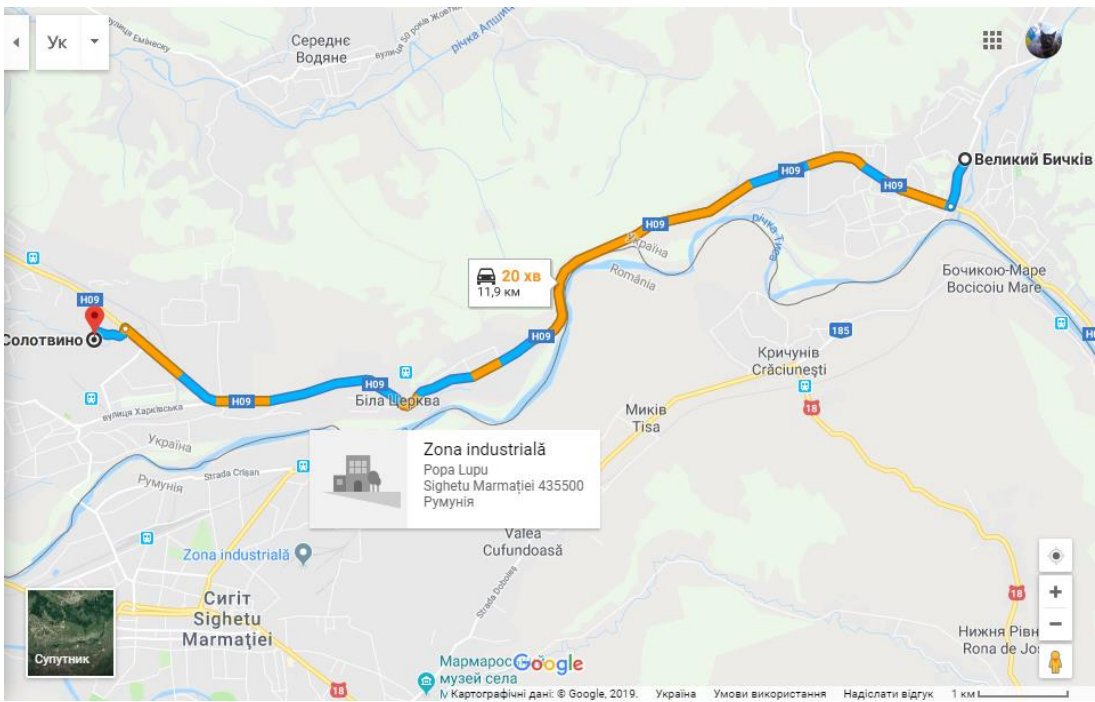
Малюнок 4.

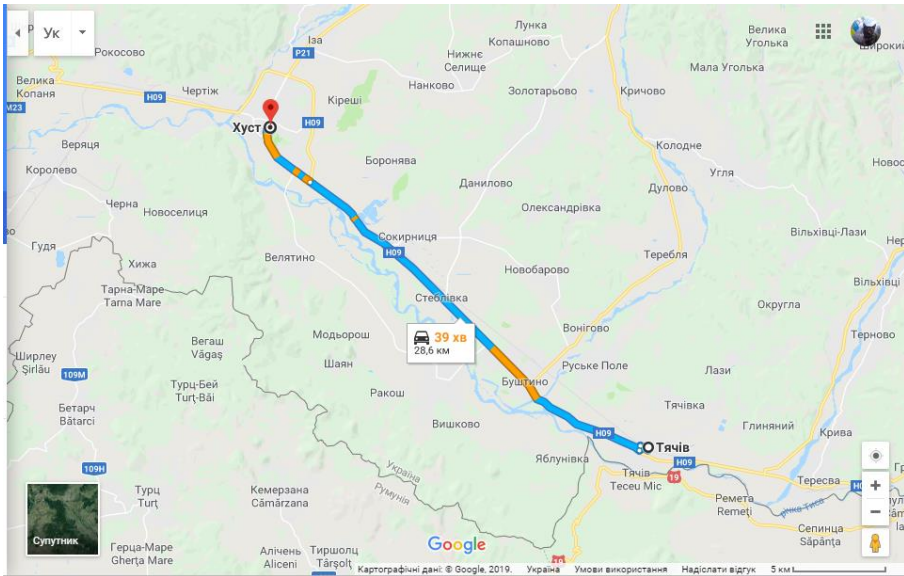
Малюнок 5.

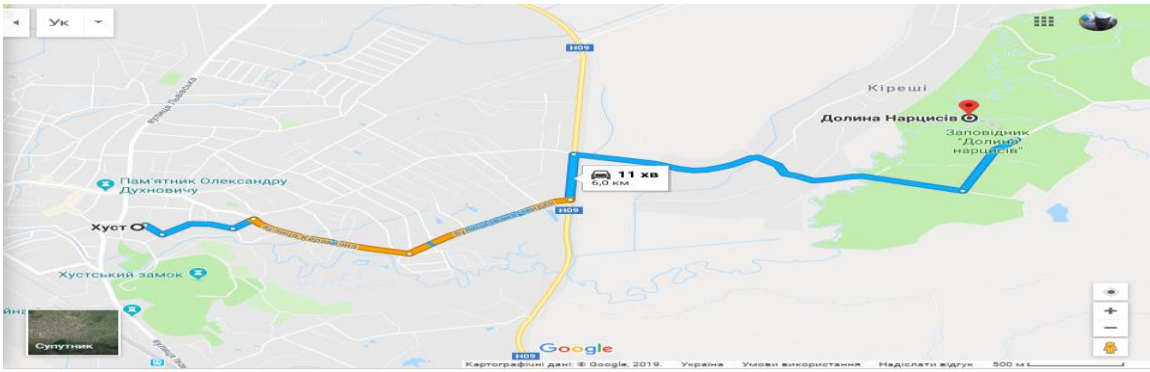
Малюнок 6.

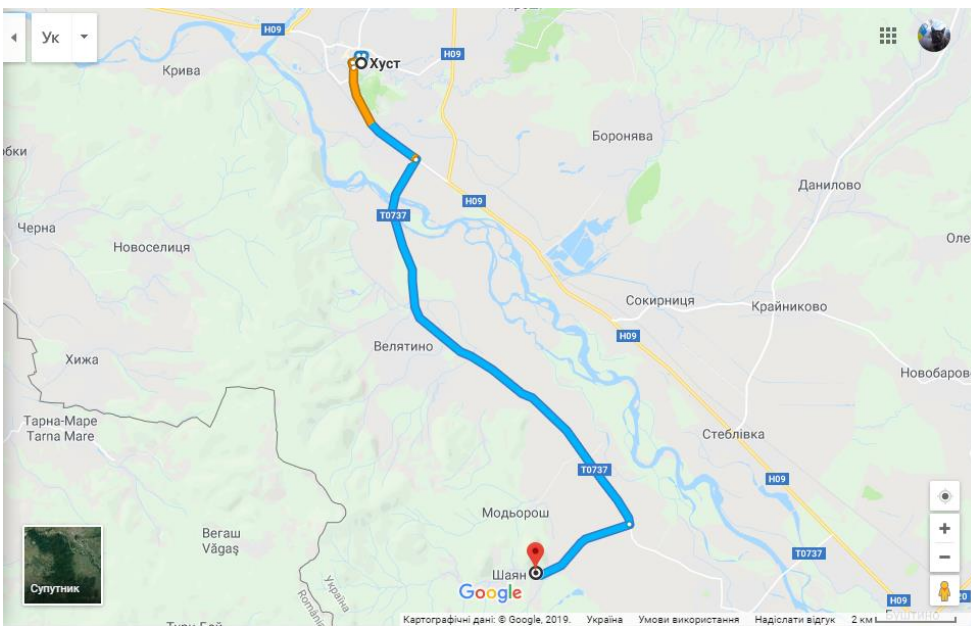
Малюнок 7.

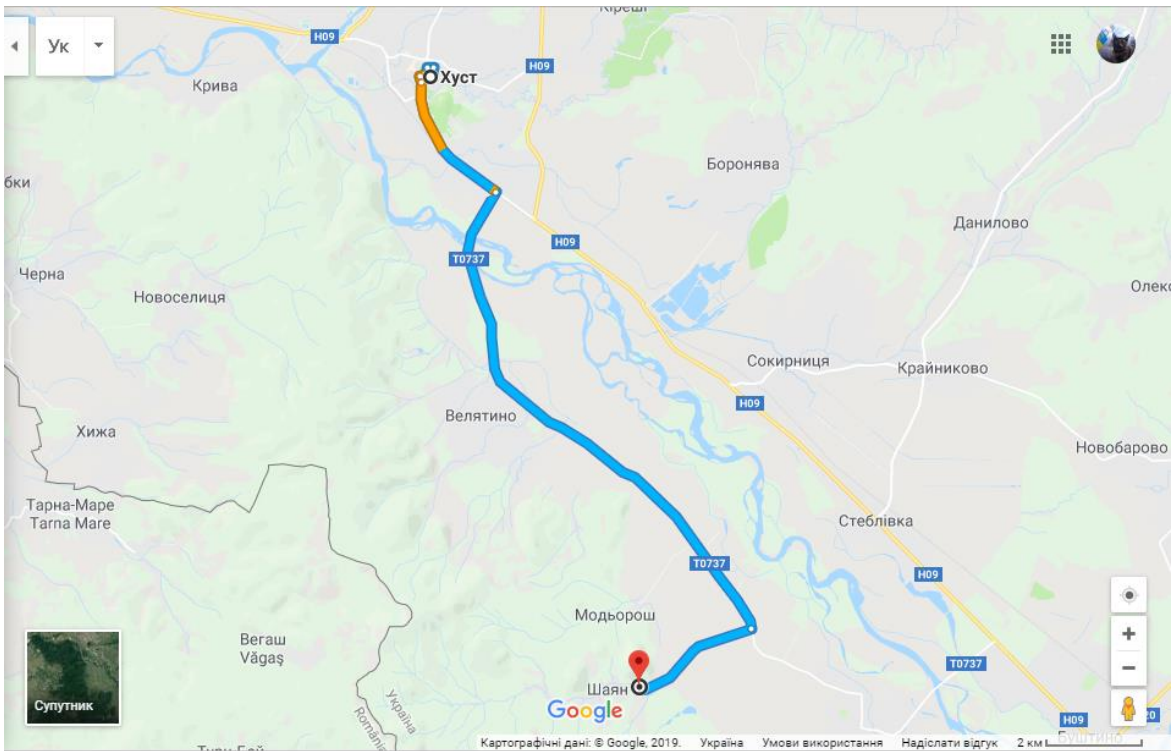
Малюнок 8.

Малюнок 9.

Малюнок 10

Малюнок 11.

